

ARCHEOLOGISCHE EVALUATIE VAN HET BODEMARCHIEF TE DEURNE, WIM SAERENSPLEIN (ANTWERPEN)

EINDVERSLAG

ABO Archeologische Rapporten 757

Rapport opgemaakt door: Anna De Rijck

Kontichsesteenweg 38

2630 Aartselaar

juli 2018

Dossiernr. 23183.R.01

Projectnummer Agentschap Onroerend
Erfgoed 2016F32/2018C22

Aartselaar

COLOFON

Titel

Archeologische evaluatie van het bodemarchief Deurne, Wim Saerensplein (Antwerpen)

Auteur

Anna De Rijck

Projectnummer

- 23183 (intern)
- 2016F32 (Agentschap Onroerend Erfgoed, Bureau studie)
- 2018C22 (Agentschap Onroerend Erfgoed, Werfbegeleiding)

Plaats en Datum

Aartselaar, februari 2018

Reeks en nummer

ABO archeologische rapporten 757

ISSN 2406-3940

RAPPORTFICHE

Versies		
Versie	Datum	Status
v0	26/02/2018	Interne draft
v1	28/02/2018	Externe draft / definitieve versie

Projectteam	
<i>Functie</i>	<i>Naam</i>
Projectleider	Anna De Rijck
Business Unit Manager	Toon Moeskops
Kwaliteitscontrole	Jan Coenaerts/Anouk Van der Kelen
Director	Patrick Hambach

INHOUD

DEEL 1 Bureaustudie	8
1 beschrijvend gedeelte	8
1.1 Administratieve gegevens	8
1.2 Wettelijk kader	8
1.3 Onderzoeksopdracht	9
1.4 Werkwijze en strategie	11
2 Aard van de bedreiging	12
2.1 Inleiding	12
2.2 Huidige toestand	12
2.3 Nieuwe toestand	13
3 Landschappelijke en bodemkundige situering	15
3.1 Topografie	15
3.2 Hoogteverloop	16
3.3 Bodemkundige situering	18
4 Historische en archeologische voorkennis	20
4.1 Historisch kader	21
4.2 Geoportaal Onroerend Erfgoed	22
4.3 Cartografische bronnen	24
4.4 Recente landschapsveranderingen	27
5 Besluit	28
5.1 Interpretatie en datering	28
5.2 Inschatting potentieel tot kennisvermeerdering	28
DEEL 2 Archeologische werfbegeleiding	29
1 Inleiding	29
1.1 Administratieve gegevens	29
1.2 Archeologische voorkennis	29
1.3 Onderzoeksopdracht	29
1.4 Werkwijze en strategie	30
2 Resultaten werfbegeleiding	31
2.1 Beschrijving en motivering van de methoden, technieken en criteria	31
2.2 Beschrijving van profielen, vlakken en sporen	33
2.3 Observaties en registraties van vondsten	58
2.4 Observaties en registraties van stalen	61
2.5 Conservatie-assessment	61
2.6 Assessment van sporen, spoorcombinaties en archeologische structuren	62
3 Besluit	68

3.1	Terugkoppeling onderzoekvragen	68
3.2	Samenvatting	70
4	Kwaliteitscontrole en ondertekening.....	71
5	Bibliografie	72

LIJST VAN FIGUREN

Figuur 1: GRB Kaart met aanduiding van het studiegebied (rood) (bron: Hendriks, 2016).....	10
Figuur 2: Orthofoto met aanduiding van het plangebied (Stad Antwerpen, 2016)	12
Figuur 3: Zicht op nieuwe toestand Wim Saerensplein (Stad Antwerpen, 2018).....	13
Figuur 4: Plan nieuwe toestand (stad Antwerpen, 2016)	14
Figuur 5: Doorsnedes van de nieuwe aanleg (Stad Antwerpen, 2016).....	14
Figuur 6: Details topografische kaart (met aanduiding van het studiegebied (rood) (bron: Geopunt 2018)	15
Figuur 7: Digitaal terreinmodel (DTM) met aanduiding van het studiegebied (Stad Antwerpen, 2016)	16
Figuur 8: West-Oost hoogteverloop ter hoogte van het studiegebied (Stad Antwerpen, 2016)	17
Figuur 9: Hillshade (afgeleid van DTM 1m) met aanduiding van het studiegebied (rood) (bron: Geopunt 2018)	17
Figuur 10: Gedigitaliseerde bodemkaart en bodemgebruikskaart met aanduiding van het studiegebied (rood) (bron: Stad Antwerpen, 2016)	18
Figuur 11: Tertiair en quartair geologische kaart (Stad Antwerpen, 2016)	19
Figuur 12: Tabel met geraadpleegde bronnen	20
Figuur 13: Geoportaal Onroerend Erfgoed (Stad Antwerpen, 2016).....	23
Figuur 14: Het plangebied op de Lokale Archeologische Advieskaart (Stad Antwerpen, 2016)	23
Figuur 15: Onderzoeksgebied op de Ferrariskaart en op het 'plan géométrique parcellaire de la commune de Deurne et Borgerhout' (Stad Antwerpen, 2016)	24
Figuur 16: Kaart der gemeente Deurne-Borgerhout (1820)	25
Figuur 17: Plangebied op Atlas der Buurtwegen (1841)	26
Figuur 18: Orthofoto van 1971 en 1979-1990 (zomeropnamen, kleinschalig).....	27
Figuur 44: Overzichtsplan met situering van de zones op GRB kaart (ABO 2017).....	32
Figuur 19: Positie profielen binnen de werkputten (Abo nv, 2018)	33
Figuur 20: Overzicht van werkputten 1, 2 en 7 (Abo nv, 2018)	34
Figuur 21: Profiel 1.1 (Abo nv, 2018)	34
Figuur 22: Profiel 1.2 (Abo nv, 2018)	35
Figuur 23: Profiel 1.3 (Abo nv, 2018)	35
Figuur 24: Tussentijdse profielen 1.4 (links) en 1.5 (rechts) (Abo nv, 2018)	36
Figuur 25: Zicht op vermengde moederbodem (west) (Abo nv, 2018)	37
Figuur 26: Zicht op begin en einde van gracht (S1.1) (Abo, 2018).....	37
Figuur 27: Zicht op verstoring (oost) (Abo nv, 2018)	38
Figuur 28: Profiel 2.1 (zuid) en profiel 2.2 (noord) (Abo nv, 2018).....	39
Figuur 29: zuidelijke (links) en noordelijke (rechts) deel van WP2 (Abo nv, 2018)	40
Figuur 30: Zicht op werkput 3 en 4 (Abo nv, 2018).....	41
Figuur 31: Profiel 3.1 en profiel 3.2 (Abo nv, 2018)	42
Figuur 32: Vlak in WP3 en detail- en coupefoto van S3.1 (Abo nv, 2018)	43
Figuur 33: Profiel 4.1 (Abo nv, 2018)	44
Figuur 34: Vlak in WP4 en detail-en coupefoto van S4.1 (Abo nv, 2018)	44
Figuur 35: Zicht op werkput 3, 4, 5, 6 en 8 (Abo nv, 2018).....	45
Figuur 36: Profielen 5.1 en 5.2 (Abo nv, 2018)	46
Figuur 37: Oostelijke en westelijke helft van WP5 (Abo nv, 2018).....	47
Figuur 38: Vlakfoto WP6 noord (links) en zuid (rechts) (Abo nv, 2018)	48
Figuur 39: Vlak- en coupefoto van gracht (S7.1) (Abo nv, 2018)	49

Figuur 40: Bouwplan met aanduiding van werkput 8 bestaande uit enerzijds opengelegde zone (blauwe driehoek) en anderzijds beschoeide zone (groene rechthoek) (Initiatiefnemer 2018)	50
Figuur 41: Profielen 8.1 en 8.2 (links boven en onder) en verlengde profielen op dezelfde locaties (Abo nv, 2018)	51
Figuur 42: Tekeningen van profielen 8.1 en 8.2 (Abo nv, 2018)	51
Figuur 43: Vlakfoto's van de driehoekige zone in werkput 8 (Abo nv, 2018)	52
Figuur 44: Aanbrengen van beschoeiing en uitgraven van zone voorzien voor technische ruimte en waterreservoir (Abo nv, 2018)	53
Figuur 45: Vlak op niveau van diepste uitgraving (Abo nv, 2018)	53
Figuur 46: Spoor van verrotte boomstam (Abo nv, 2018)	53
Figuur 47: Profiel 9.1 AB (boven) en CA-zijde (onder) (Abo nv, 2018)	54
Figuur 48: Profiel 9.2 (Abo nv, 2018)	55
Figuur 49: Profiel 9.3 (Abo nv, 2018)	55
Figuur 50: Vlakfoto noordelijke zijde werkput 9 (Abo nv, 2018)	56
Figuur 51: Vlakfoto zuidelijke zijde werkput 9 (Abo nv, 2018)	57
Figuur 52: Detailfoto S9.1 (Abo nv, 2018)	57
Figuur 53: Coupefoto en –tekening op S9.1 (Abo nv, 2018)	58
Figuur 54: Vondstenlijst (Abo nv, 2018)	58
Figuur 55: Vondst 1: industrieel wit aardewerk (Abo nv, 2018)	59
Figuur 56: Vondst 2: glas, bouwkeramiek, aardewerk (imitatie Delfts blauw) en natuursteen (Abo nv, 2018)	59
Figuur 57: Vondst 3: glas met o.a fragment van hexagonale apothekersfles (Abo nv, 2018)	60
Figuur 58: Vondst 4: recent aardewerk (Abo nv, 2018)	60
Figuur 59: Vondst 5: Aardewerk (industrieel wit), metaal (nagel), bouwkeramiek (tegelfragment), natuursteen en glas (vierkant flesje) (Abo nv, 2018)	61
Figuur 60: Allesporenkaart op orthofoto (2015) (Abo nv, 2018)	63
Figuur 61: TAW-waarden in vlak en ter hoogte van profielen (Abo nv, 2018)	64
Figuur 62: Allesporenkaart op Atlas der Buurtwegen (Abo nv, 2018)	65
Figuur 63: Detailplan wadi west met werkputten 3, 4 en 9 (Abo nv, 2018)	65
Figuur 64: kasteel Vennerburg in de 17 ^e eeuw (Le Roy, 1678)	66
Figuur 65: Uittreksel uit carte topographique des forts, ville, citadelle d'Anvers et de ses environs (1717) (Cartesius, 2018)	66
Figuur 66: Topografie ter hoogte van kasteel Venneborg (1873) (Cartesius,2018)	66
Figuur 67: Foto's van kasteel Venneborg van rond de eeuwwisseling (, 2018)	67
Figuur 68: Militaire orthofoto uit 1948 met duidelijke bommenkrater ter hoogte van kasteel Venneborg (Cartesius, 2018)	67

DEEL 1 BUREAUSTUDIE

1 BESCHRIJVEND GEDEELTE

1.1 ADMINISTRATIEVE GEGEVENS

Projectcode	Onroerend Erfgoed: 2016KF32
ISSN-nummer	2406-3940
Erkend Archeoloog	ABO nv
Erkenningsnummer	OE/ERK/Archeoloog/2017/00167
Naam + adres onderzoeksgebied	
- straat + nr.:	Wim Saerensplein
- postcode :	2100
- fusiegemeente :	Deurne
- land :	België
Lambertcoördinaten (EPSG:31370)	xMin,yMin 157586.98,213166.18 xMax,yMax 157688.59,213241.75
Kadaster	
- Gemeente :	Deurne
- Afdeling :	/
- Sectie :	A
- Percelen :	Openbaar domein en 330 02
Onderzoekstermijn	December 2017 – januari 2018
Thesauri Onroerend erfgoed	Werfbegeleiding, gracht, post-middeleeuwen

De bureaustudie had als Agentschap Onroerend Erfgoed-nummer 2016F32, de werfbegeleiding 2018C22.

1.2 WETTELIJK KADER

Omdat het hier gaat om een stedenbouwkundige vergunningsaanvraag buiten een archeologische zone of site die de 3.000m² overschrijdt (in dit dossier 12.173m², zie hfst 2) en omdat de ingreep in de bodem de 1.000m² overschrijdt diende er in het kader van het nieuwe Onroerend Erfgoeddecreet een archeologienota worden opgemaakt om het archeologische potentieel te evalueren (Cf. artikel 5.4.1 en 5.4.2. van het Onroerend Erfgoeddecreet, hoofdstuk 5.1.2 van de Code Van Goede Praktijk). Hierbij is de eigenaar en gebruiker van de gronden waarop zich archeologische waarden bevinden verplicht deze waarden te behoeden en te beschermen voor beschadiging en vernieling en als dusdanig verplicht archeologische (voor)onderzoek te laten uitvoeren. Het archeologisch potentieel werd geëvalueerd in een bureaustudie, deel uitmakend van een archeologienota.

1.3 ONDERZOEKSOPDRACHT

1.3.1 ONDERZOEKSVRAGEN

1.3.1.1 *ALGEMEEN*

- Zijn er in het plangebied bodemhorizonten bewaard waarin archeologische vindplaatsen kunnen voorkomen?
- In hoeverre hebben (sub)recente ingrepen de archeologische waarden aangetast in het plangebied?

1.3.1.2 *SPECIFIEK*

Deze vragen dienen beantwoord te worden indien er effectief archeologische sporen worden aangetroffen:

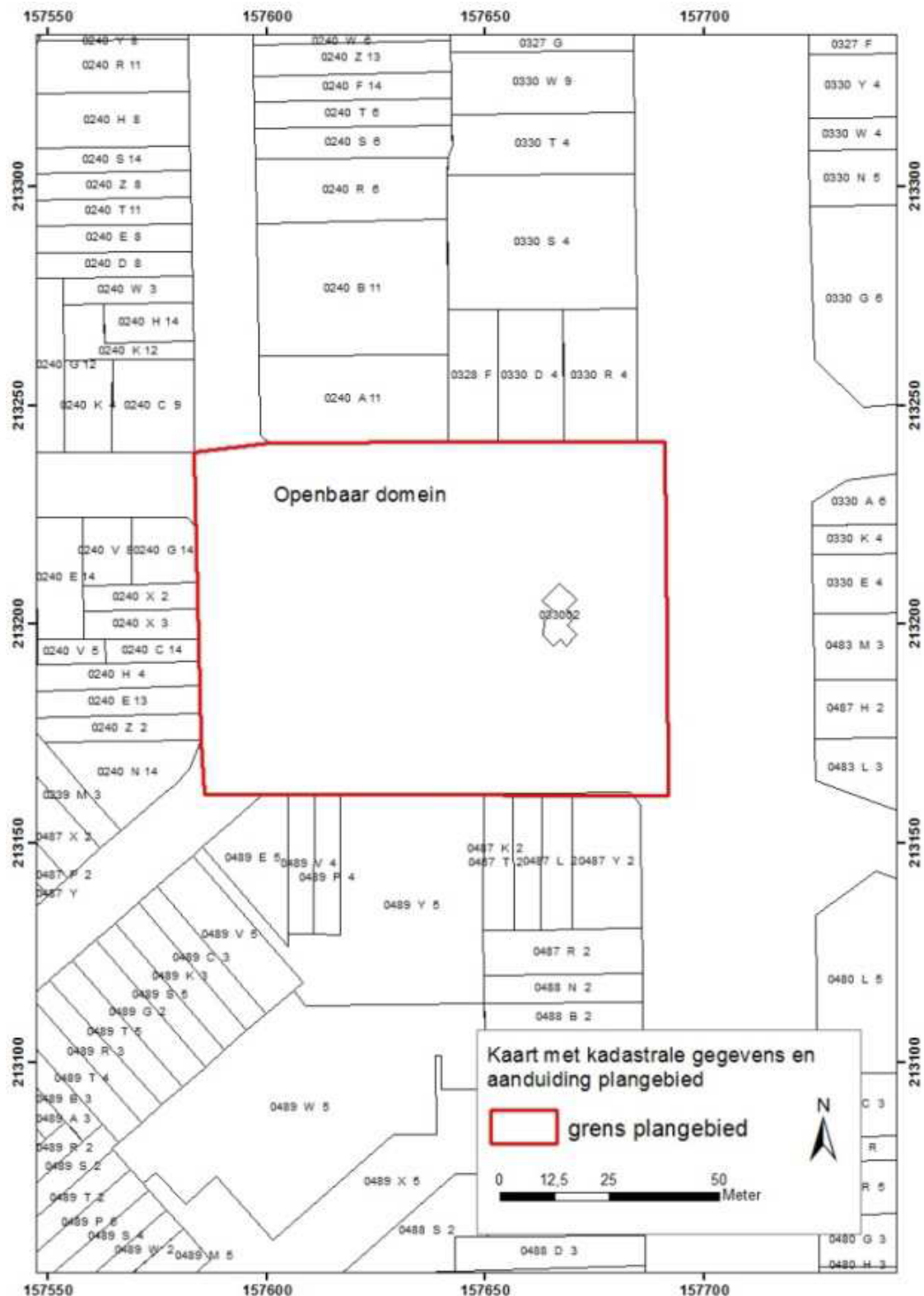
- Wat is de bewaringstoestand van de archeologische vondplaats (inclusief vondsten)?
- Behoren de archeologische sporen tot één of meerdere sites?
- Wat is de aard en omvang van de archeologische site(s)?
- Wat is de bodemopbouw ter hoogte van de archeologische vindplaats?
- In welke bodemhorizont(en) zijn archeologische vondsten en/of spoorcombinaties bewaard en wat is de situering van de vindplaats, zowel horizontaal als verticaal?
- Wat is de chronologie van de aanwezige archeologische vondsten en/of spoorcombinaties (inclusief eventuele antropogene lagen)?
- Wijzen de spoorcombinaties op de aanwezigheid van een nederzetting?
- Wijzen bepaalde spoorcombinaties of vondsten op specifieke (economische of rituele) activiteiten?
- Geven de aangetroffen resten informatie over de welstand, levenswijze, sociale, economische of culturele achtergrond van de gebruikers of bewoners?
- Is er een (mogelijke) relatie tussen de aangetroffen vindplaats en gekende vindplaatsen in de omgeving?

1.3.1.3 *IN VERBAND MET DE GRACHT*

- Werd de gracht van kasteel Venneborg of de zogenaamde Gallifortbeek aangetroffen in het onderzoeksgebied?
- Kan de onstaansgeschiedenis van de gracht achterhaald worden?
- Kunnen er verschillende gebruiksfases onderscheiden worden?
- Zijn er sporen van de oudste gebruiksfase van de gracht bewaard gebleven en uit welke periode dateren ze?
-

1.3.2 GEPLANDE WERKEN

De archeologienota en het archeologisch onderzoek in het kader daarvan uitgevoerd betreffen de heraanleg van het Wim Saerensplein. De precieze aard van de werken wordt in hoofdstuk 2 uitgebreid beschreven. De totale oppervlakte van het projectgebied bedraagt 12.173m².

Figuur 1: GRB Kaart met aanduiding van het studiegebied (rood) (bron: Hendriks, 2016)

1.4 **WERKWIJZE EN STRATEGIE**

1.4.1 **MOTIVERING ONDERZOEKSSTRATEGIE**

De bureaustudie werd reeds uitgevoerd binnen de archeologienota (ID44) geschreven door Stad Antwerpen (Veerle Hendriks). Deze wordt hieronder grotendeels overgenomen (bureaustudie 2016F32). In het programma van maatregelen werd een werfbegeleiding ter hoogte van de zones waar diepe uitgravingen zullen plaatsvinden (zone parking, technische zone, wadi's en riolering) geadviseerd. De uitvoering en resultaten van deze werfbegeleiding worden besproken in deel 2 van dit rapport.

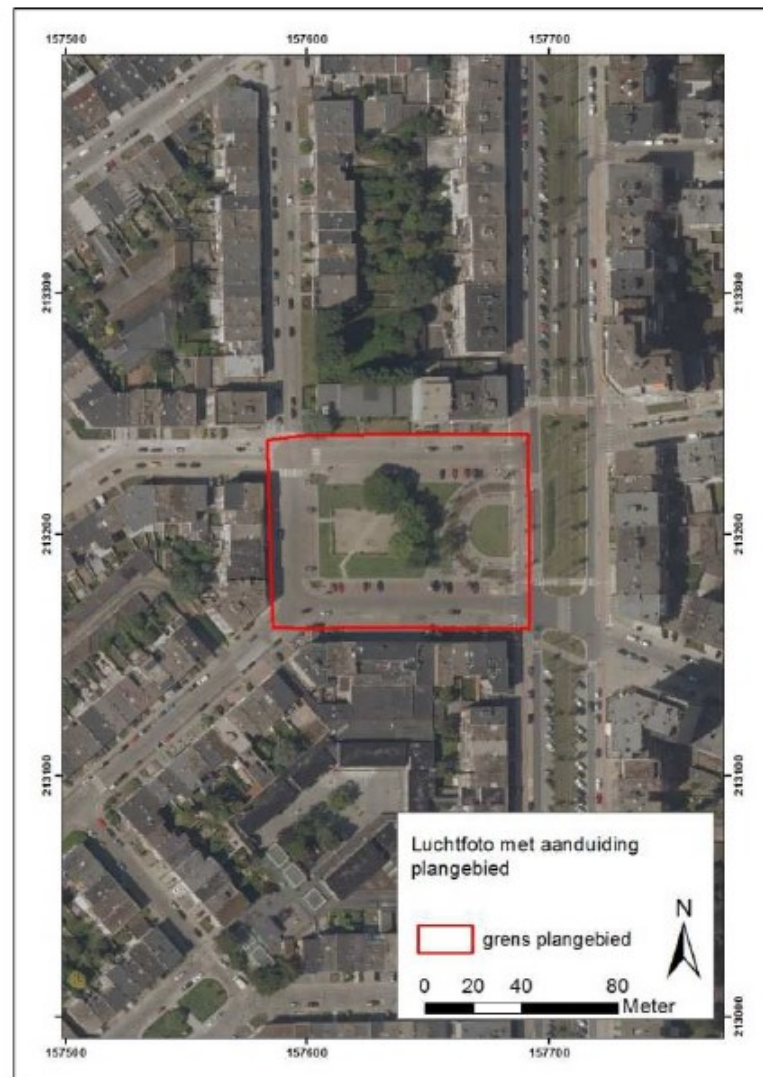
2 AARD VAN DE BEDREIGING

2.1 INLEIDING

Op basis van 5 thema's (gebruik, techniek, karakter, mobiliteit en milieu) werden knelpunten vastgesteld waaraan men wil verhelpen met de nieuwe aanleg van het plein. De knelpunten zijn onder meer het verouderde plein, gebrek aan eenheid in de groenstructuur, onveilige verkeerssituaties en versnipperde parkeermogelijkheid. Het concept voor het nieuwe plein voorziet een veilige verkeersafwikkeling, een netwerk van looplijnen en rustpunten, een landmark aan de Ruggeveldlaan, een plein tot aan de randen (maximale verblijfsruimte), maximaal groen en een attractief middenplein met verschillende functies.

2.2 HUIDIGE TOESTAND

Het huidige plein werd aangelegd in de jaren '50 en is erg verouderd op vele vlakken. Zowel straatmeubilair, verlichting, verharding en riolering voldoen niet meer aan de hedendaagse vereisten.

Figuur 2: Orthofoto met aanduiding van het plangebied (Stad Antwerpen, 2016)

2.3 NIEUWE TOESTAND

Het ontwerp voor het nieuwe plein kadert in de totaalvisie voor de buurten Wim Saerens en Ertbrugge. Het nieuwe plein wil als centrumplein voor de omliggende buurten het kloppend hart van Deurne-Oost zijn.

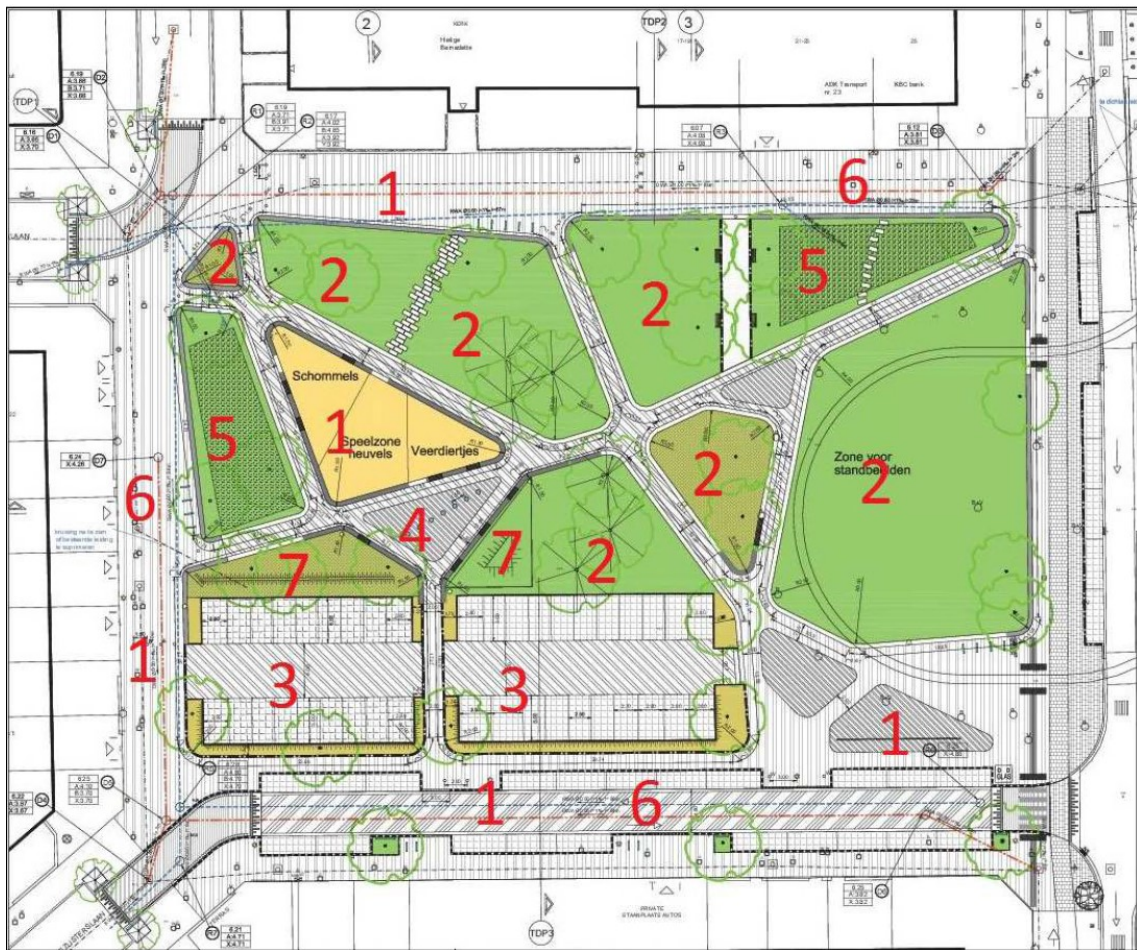

Figuur 3: Zicht op nieuwe toestand Wim Saerensplein (Stad Antwerpen, 2018)

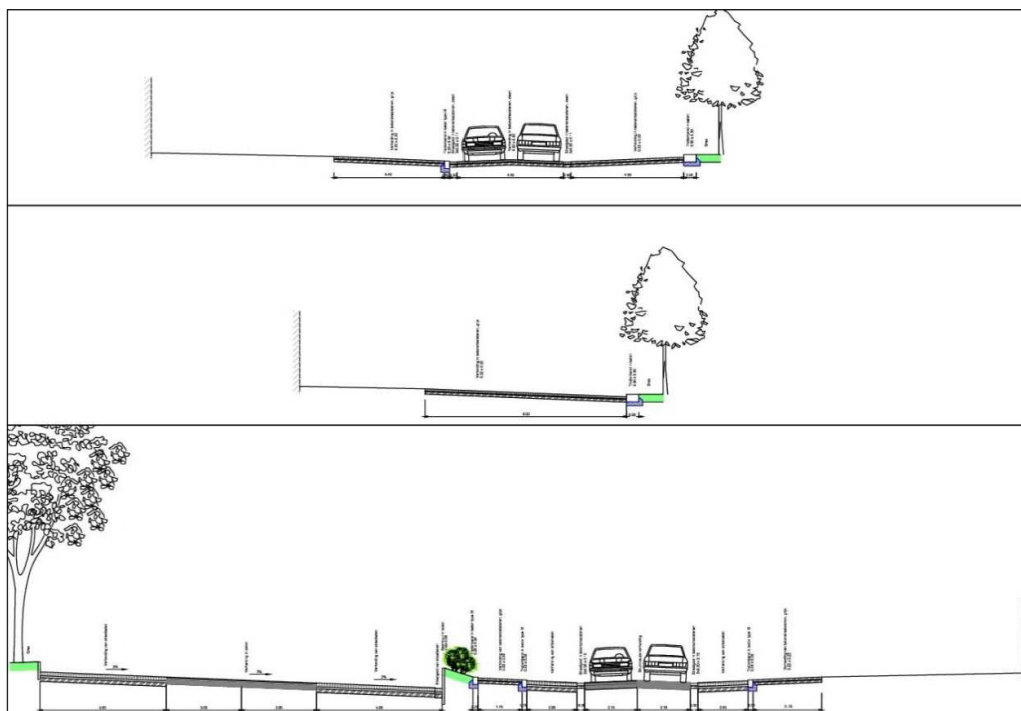
Concreet worden de volgende ingrepen gepland (nummers overeenkomend met deze aangeduid op Figuur 4:

- 1) Heraanleg wegenis: volgens verschillende looplijnen wordt de wegenis heraangelegd. Dit is een ingreep van 0,40m diepte, met een totale oppervlakte van 8.790m².
- 2) Vernieuwing van gazon: in de groene zone is de ingreep beperkt tot de vernieuwing van het gazon. Het gaat om een oppervlakte van 2.192m².
- 3) Aanleg parking: een ingreep met een diepte van 0,40m met centraal een diepere sleuf voor de aanleg van een riolering (0,80m). De oppervlakte bedraagt 854m².
- 4) Aanleg technische zone (waterreservoir en technische ruimte). Dit betreft de aanleg van een fontein, een waterreservoir en een technische ruimte waar de afgraving 2,5m diepte zal bedragen (48m²).
- 5) Aanleg wadi's: een ingreep met een diepte van 0,95m over een oppervlakte van 289m².
- 6) Heraanleg riolering: de bestaande buizen zullen worden opgebroken en vervangen door nieuwe, die buiten het gabarit van de oude rioleringsbuizen liggen. De DWA-rioleringen gaan 2,50m diep en de RWA-rioleringen 1,50m diep. De oppervlakte van deze ingreep bedraagt 891m².
- 7) Er worden twee kleine taluds voorzien. Een zone van 126m² wordt 1,20m opgehoogd en een zone van 57m² 1,50m.

De ingrepen die een verstoring van het bodemarchief met zich meebrengen zijn de diepere uitgravingen (3, 4, 5 en 6). De impact van de andere ingrepen op het eventueel bewaarde archeologische niveau is beperkt. De heraanleg van het gazon houdt enkel de verwijdering van de huidige graszoden in. De heraanleg van de wegenis brengt een verstoring van 0,40m teweeg. Hiermee wordt enkel de huidige wegenis of de teelaarde verstoord.

Figuur 4: Plan nieuwe toestand (stad Antwerpen, 2016)

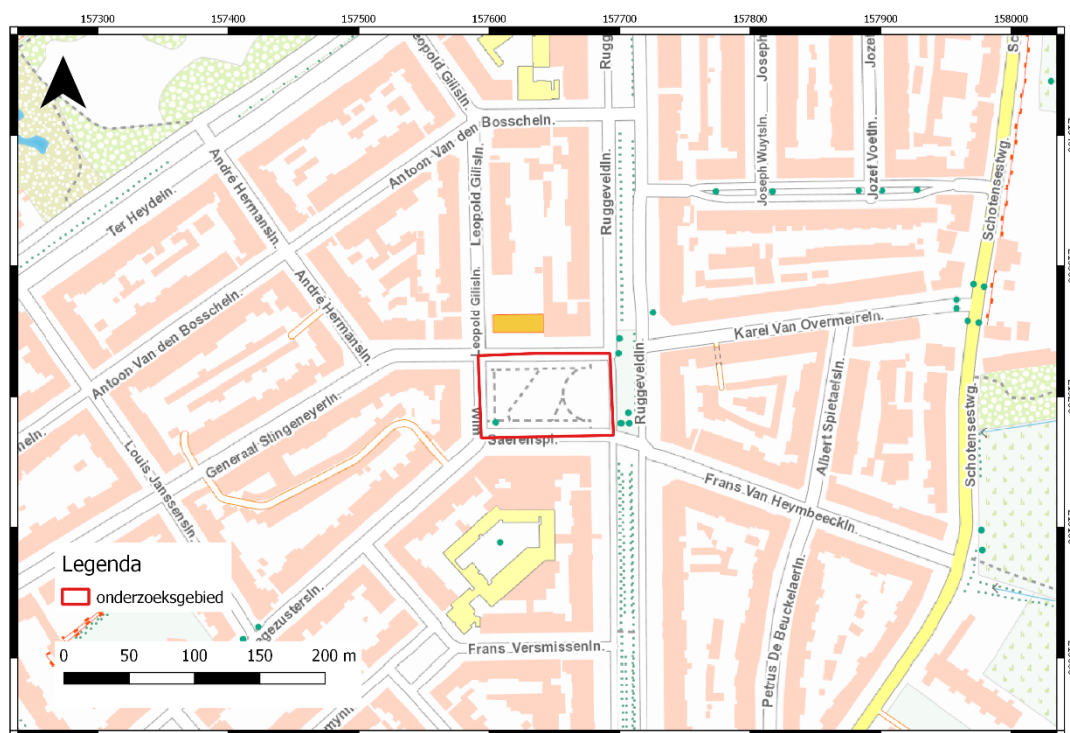
Figuur 5: Doorsnedes van de nieuwe aanleg (Stad Antwerpen, 2016)

3 LANDSCHAPPELIJKE EN BODEMKUNDIGE SITUERING

3.1 TOPOGRAFIE

Het onderzoeksgebied is gelegen in Deurne, een district van de stad Antwerpen. De gemeente Deurne wordt in het noorden begrensd door Merksem en Schoten, in het oosten door Wijnegem, Wommelgem en Borsbeek, ten zuiden door Mortsel en ten westen door Berchem, Borgerhout en Antwerpen. Het plangebied beslaat het volledige Wim Saerensplein, een rechthoekig plein in Deurne-Oost. Het plein ligt op de grens van de buurten Wim Saerens en Ertbrugge. Ten oosten wordt het plein begrensd door de Rugeveldlaan. Deze straat werd recent heraangelegd en behoort dan ook niet tot het plangebied. Volgens het gewestplan ligt het plangebied in woongebied.

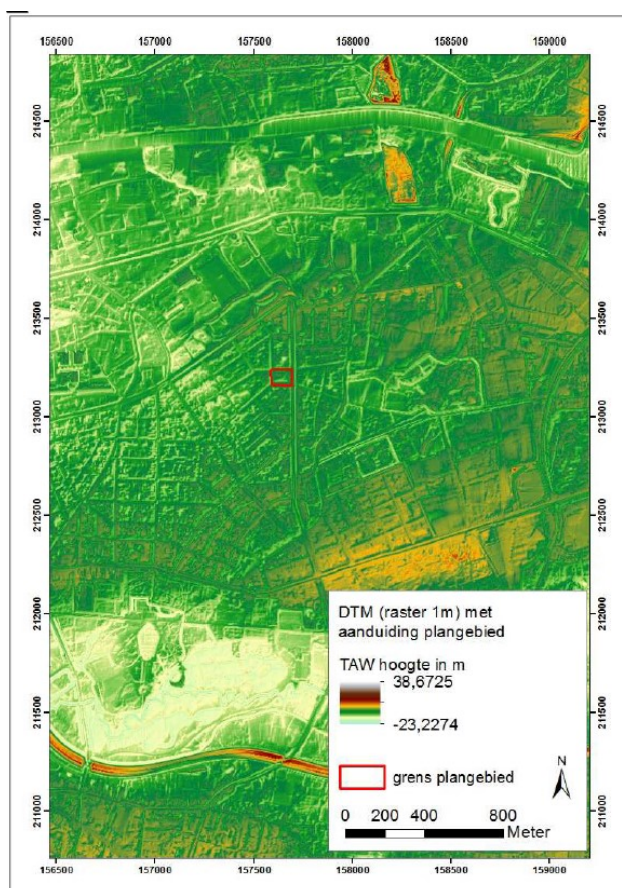
De gemeente Deurne is gelegen in de Zandstreek en bevindt zich op scheidingslijn van de geografische streken Land van Boom en het Kempische landschap. In de noordoostelijke hoek van de gemeente komen schrale dekzanden voor als bodem. De hoofdkenmerken van de Kempen bleven er nog tot in de 20^e eeuw zichtbaar. Tot in de 19^e-20^e eeuw was hier nog braakland te vinden. Ook de plaatsnamen verwijzen hiernaar. De Brem ontleent zijn naam aan de karakteristieke plantengroei die hier begin 20^e eeuw nog te vinden was.

Figuur 6: Details topografische kaart (met aanduiding van het studiegebied (rood) (bron: Geopunt 2018)

3.2 HOOGTEVERLOOP

De hoogtewaarden van het plangebied variëren tussen 6,10m en 6,50m TAW. In de nabije omgeving van het Wim Saerensplein zijn grote hoogteverschillen waarneembaar. Wanneer de omgeving in een ruimer kader bekeken wordt, wordt duidelijk dat Deurne zowel hoger als lager gelegen zones kent. Het gebied van het Rivierenhof bijvoorbeeld (regio grote Schijn) ligt lager (3 à 3,5m TAW). De zone Ruggeveld is dan weer veel hoger gelegen (9 à 10m TAW). Op de hillshadekaart heeft het onderzoeksgebied een licht bolverloop en is verder vooral de insnijding van het wegennet te zien.

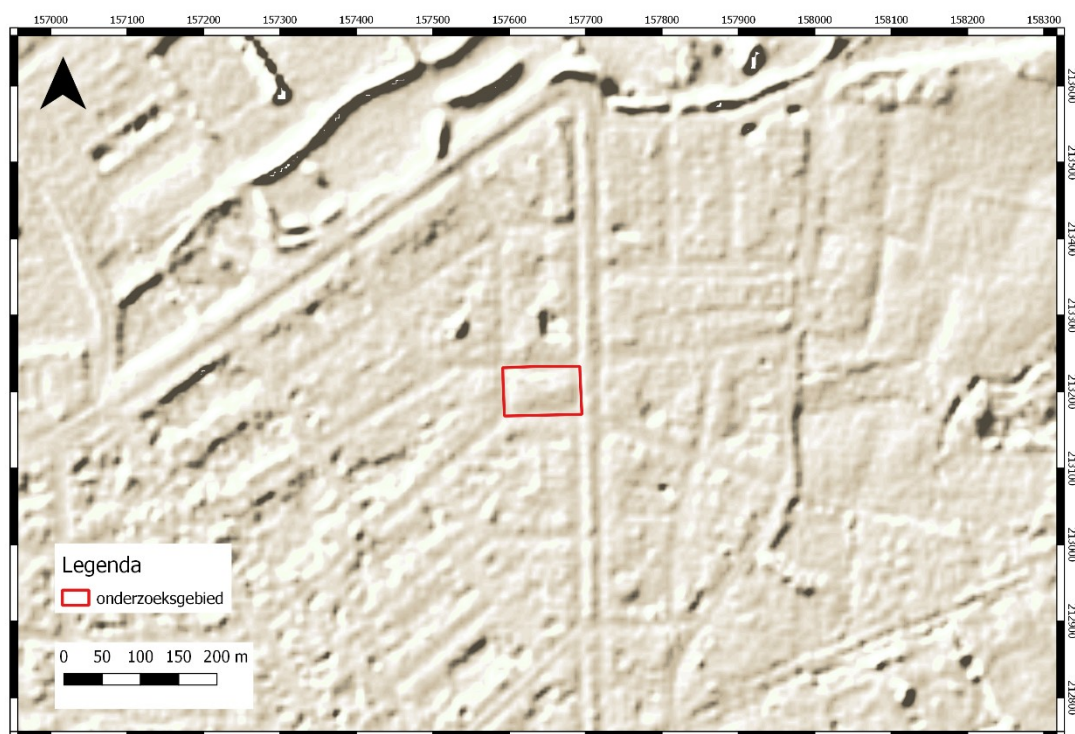

Figuur 7: Digitaal terreinmodel (DTM) met aanduiding van het studiegebied (Stad Antwerpen, 2016)

Hydrografisch behoort het gebied tot het Beneden Scheldebekken en het deelbekken Bovenschijn. Ten noorden van het plangebied loopt de Kleine Schijn, ten zuiden van het gebied de Grote Schijn. De Grote Schijn snijdt de gemeente Deurne van oost naar west in 2 - ongeveer gelijke - delen: Deurne Noord en - Centrum en Deurne-Zuid. De belangrijkste zijrivier van de Grote Schijn te Deurne is de kleine Schijn: de Kruiningenloop, Gallifort- of Ertbruggebeek. De beek ontstond op de zes meter hoge gronden van kasteel Ertbrugge maar haar oorspronkelijke natuurlijke bovenloop is al eeuwenlang verdwenen door het graven van de kasteelgracht die de beek volledig opslokte. Van Ertbrugge liep de beek door de omheiningsgracht van kasteel Venneborg, naar Gallifort en tenslotte doorheen de gronden van het Bisschoppenhof naar de Kleinse Schijn waarmee de beek samenvloeit. Het grootste deel van deze beek is nu ingebuisd, zodat ze enkel zichtbaar is ter hoogte van de Schotensteenweg.

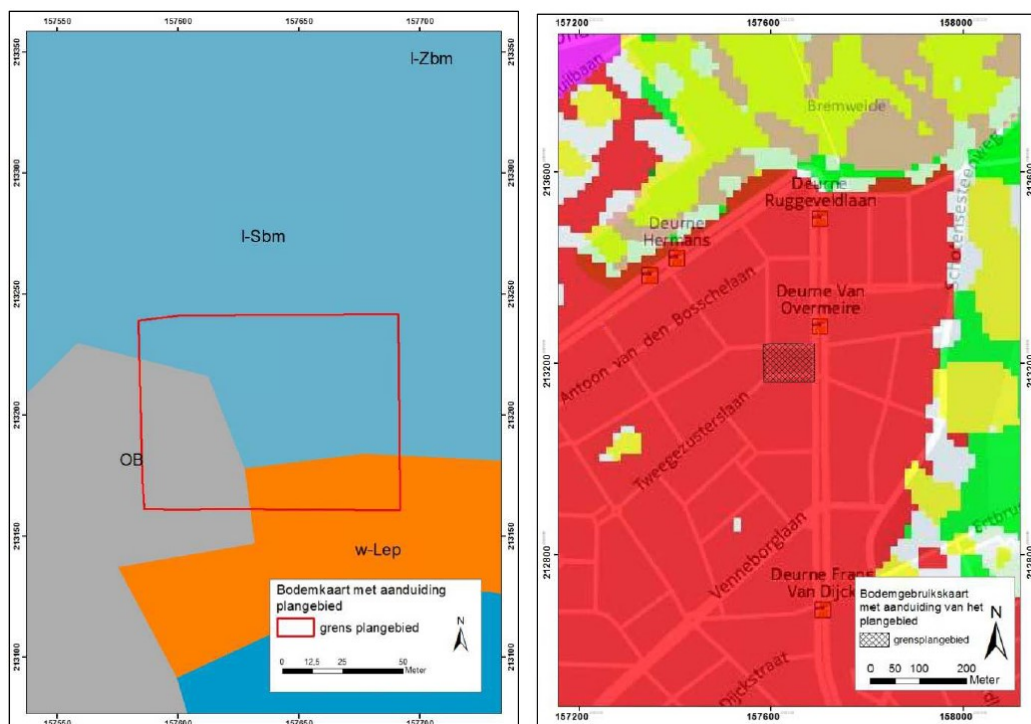
Figuur 8: West-Oost hoogteverloop ter hoogte van het studiegebied (Stad Antwerpen, 2016)

Figuur 9: Hillshade (afgeleid van DTM 1m) met aanduiding van het studiegebied (rood) (bron: Geopunt 2018)

3.3 BODEMKUNDIGE SITUERING

3.3.1 BODEMKAARTEN

Figuur 10: Gedigitaliseerde bodemkaart en bodemgebruikskaart met aanduiding van het studiegebied (rood) (bron: Stad Antwerpen, 2016)

Op de bodemkaart komen drie bodemtypes voor binnen het plangebied: antropogene, kunstmatige grond, type bebouwde zone (**OB**), een droge lemige zandbodem met dikke antropogene humus A-horizont (**I-Sbm**, droog, niet gleyig) en een natte zandleembodem zonder profiel (**w-Lep**, sterk gleyig met reductiehorizont).

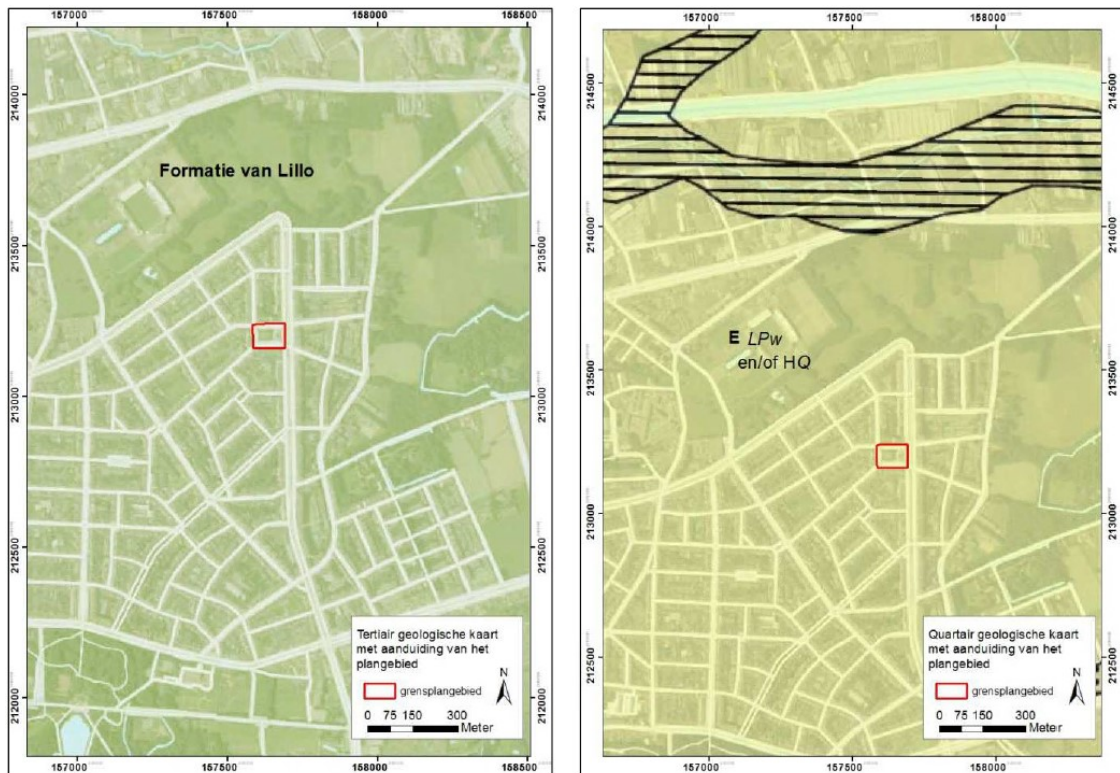
Op de bodemgebruikskaart is het plangebied gekarteerd als een zone ‘andere bebouwing’. Dit geeft aan dat het grootste deel van het gebied bedekt wordt door structuren, gebouwen, wegen, artificiële oppervlakten en een groene, open zone (tussen 30 en 80% is verhard).

Volgens de erosiegevoeligheidskaart ligt het plangebied in een zeer weinig erosiegevoelig gebied. De geomorfologische kaart is niet beschikbaar voor dit gebied.

3.3.2 QUARTAIR- EN TERTIAIR GEOLOGISCHE KAART

Volgens de tertiair geologische kaart bestaat de ondergrond ter hoogte van het plangebied uit groen tot grijsbruin fijn zand, met weinig glauconiet en schelpen aan de basis. Dit is de zogenaamde formatie van Lillo.

De quartairgeologische kaart toont eolische afzettingen (zand tot silt) van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen), mogelijk vroeg holoceen (**ELPw**). Deze afzettingen zijn mogelijk gecombineerd met hellingsafzettingen van het Quartair (**HQ**).

Figuur 11: Tertiair en quartair geologische kaart (Stad Antwerpen, 2016)

4 HISTORISCHE EN ARCHEOLOGISCHE VOORKENNIS

Geraadpleegde bronnen hoofdstuk 3 met betrekking tot archeologische voorkennis	Toelichting
Inventarissen	
Inventarissen Onroerend Erfgoed	Relevant, cf. 4.1 en 4.2
Centrale Archeologische Inventaris	Relevant, cf. 4.2
Inventaris Archeologische zone	Niet relevant: n.v.t.
Landschapsatlas	Niet relevant: n.v.t.
Inventaris Bouwkundig erfgoed	Niet relevant: n.v.t.
Inventaris Historische stadskern	Niet relevant: n.v.t.
Inventaris gebieden waar geen archeologie te verwachten valt	Niet relevant: n.v.t.
Wereldoorlog relictten	Niet relevant: n.v.t.
Cartografische bronnen	
Ferrariskaart (ca. 1771-1778)	Relevant, cf. 4.3
Atlas der Buurtwegen (ca. 1841)	Relevant, cf. 4.3
Plan géométrique parcellaire de la commune de Deurne et Borgerhout	Relevant, cf. 4.3
Kaart der gemeente Deurne-Borgerhout (1820)	Relevant, cf. 4.3
Luchtfoto 1971	Relevant, cf. 4.4
Luchtfoto 1979-1990	Relevant, cf. 4.4

Figuur 12: Tabel met geraadpleegde bronnen

4.1 HISTORISCH KADER

4.1.1 DEURNE

De vroegste gegevens omtrent de geschiedenis van Deurne gaan terug tot de 12^e eeuw. Deurne is dan een schaars bevolkte parochie. Behalve het huidige Deurne, Borgerhout en Borsbeek omvatte deze ook delen van Merksem, Wommelgem, wellicht Wijnegem en mogelijk ook 's Gravenwezel. Deurne maakte deel uit van het hertogdom Brabant. Kerkrechtelijk viel het onder het bisdom Kamerijk, terwijl ze grondrechtelijk bij Luik hoorde. Na 1288 was de heerlijkheid afwisselend in het bezit van de hertogen van Brabant, de graven van Vlaanderen en de stad Antwerpen. Van 1561 tot het einde van het Ancien Régime sloeg de stad Antwerpen er de plak. De voornaamste grootgrondbezitters waren de abdij van Sint-Michiels, de Jezuïetenorde, enkele adellijke families en talrijke Antwerpse ingezetenen.

De nabijheid van de Antwerpse metropool had een grote invloed op de economische ontplooiing en kwam de landbouw ten goede. Vanaf de 16^e eeuw vestigden zich – in navolging van hun voorgangers in Borgerhout – ook handelaars en winkeliers aan de Tunrhoutsebaan in Deurne. Beducht voor concurrentie stelde Antwerpen haar wetten. Zo werden met het octrooi van 1685 alle ambachten die niet in de strikte behoeften van de lokale boerenbevolking voorzagen verboden. Als gevolg daarvan spitste de plaatselijke economie zich dan ook op toe op enkel land- en tuinbouw. In dat kader moet ook het optrekken van veelvuldige luthoven voor rijke patricieërs die de stadsgrenzen ontvluchtten gezien worden. Ze konden er hun status tentoon spreiden en hun fortuin in gronden beleggen. Onder impuls van deze kasteelheren kreeg de landbouw een boost en verkreeg Deurne haar agrarisch karakter dat ze tot het begin van de 20^e eeuw behield.

Deurne en Borgerhout scheiden van elkaar in 1836. De bevolking groeide gestaag. Verpauperde boeren uit de Kempen zakten af naar Antwerpen om aan werk te geraken en vestigden zich in Deurne. Nieuwe wijken kwamen tot stand.

Na de eerste wereldoorlog ten slotte was er in Deurne een niet te stuiten demografische groei. Als gevolg daarvan werden massaal veel arbeiders- en bediendenwoningen in de jaren '20 gebouwd. Bestaande wijken werden dichtgebouwd en nieuwe gronden (ter hoogte van de vroegere kasteeldomeinen) werden bouwrijp gemaakt. Hiermee verdween de landbouw.

Ook na de tweede wereldoorlog nam de bevolking sterk toe. Volledig nieuwe woonwijken rezen nu uit de grond en van de vroegere agrarische gemeente getuigden enkel nog een aantal hoeves. De laatste groene zones kregen een bestemming van openbaar nut (voorbeeld park Rivierenhof, begraafplaats Ruggeveld, volkstuintjes en vliegveld).

4.1.2 PLANGEBIED

De streek tussen Gallivoort en het Ruggeveld werd pas laat ontgonnen. Dit weerspiegelt zich in de toponymie. Plaatsnamen uit Deurne-Noord die in verband staan met onontgonnen grond (zoals Ter Heide, Ter Venne, Mortelhoek) situeren zich in deze wijk. Tijdens de late middeleeuwen werd hoeve Ter Heide – een uitloper van het Kempense heidelandschap – nabij Venneborg, ontgonnen.

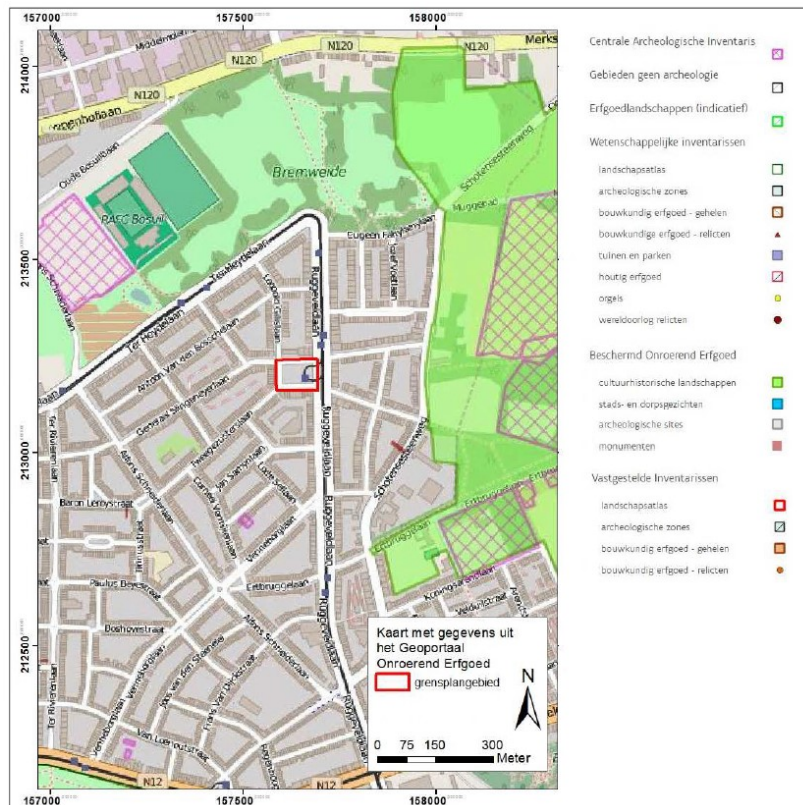
In de tweede helft van de 16^e eeuw werd het luthof Venneborg opgericht. De pachthoeve ter Heide maakte intussen ook deel uit van dit domein. In 1614 werd het kasteel van Venneborg verkocht aan het College der Jezuïeten. Bij hun ontbinding werd Venneborg opnieuw verkocht. In de jaren '20 werden verschillende gronden van het kasteeldomein verkocht als bouwgrond. Tijdens de tweede wereldoorlog werd het kasteel zo erg beschadigd dat men nadien overging tot afbraak. De buurt rondom het Wim Saerensplein zelf werd pas in de jaren '60 aangelegd. Tot in de 19^e en 20^e eeuw was in deze eeuw nog braakland te vinden.

4.2 GEOPORTAAL ONROEREND ERFGOED

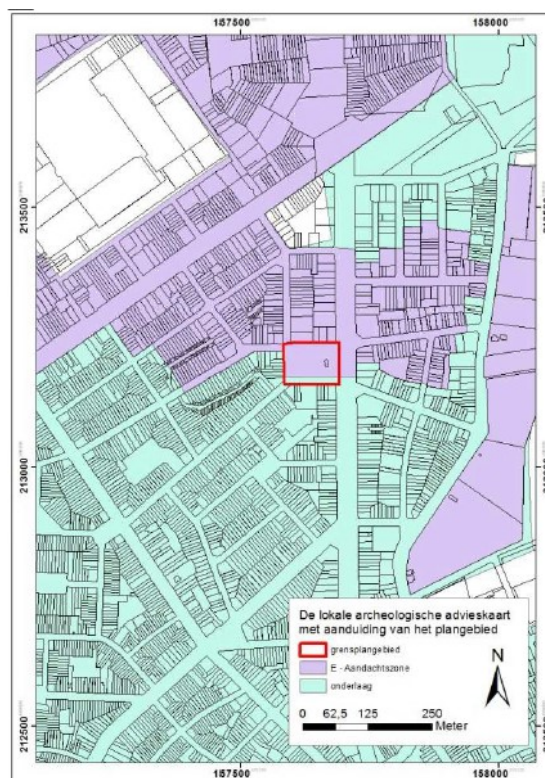
Op onderstaande kaarten worden de verschillende relevante erfgoedwaarden afgebeeld. Het plangebied is niet gelegen in een archeologische zone en evenmin in een Gebied Geen Archeologie. Noch op het Wim Saerensplein zelf; noch in de onmiddellijke omgeving (straal van 300m) worden archeologisch relevante locaties vermeld in de Centrale Archeologische Inventaris.

In de ruimere omgeving worden wel verschillende interessante locaties aangegeven. Ter hoogte van het huidige Bosuilstadion lag ooit kasteel Gallifort, een 16^e eeuwse luthof (ID105026). Bij archeologisch onderzoek door de heemkundige kring Turninum werd hier een waterput en aardewerk uit de ijzertijd aangetroffen. Tussen de Alfons Schneiderlaan en de Ruggevelddlaan bevond zich vroeger slot Venneborg (ID366125), een 16^e eeuwse waterslot. Het slot werd zwaar beschadigd tijdens de tweede wereldoorlog. Tijdens veldprospecties langs de Muggelei (Wijnegem) werden lithische artefacten en aardewerk uit de volle en late middeleeuwen gevonden (ID106416, 106417, 106396). De geprospecteerde terreinen bevinden zich rond het kasteeldomein Ertbrugge (eind 18e eeuw, CAI ID105404, ID bouwkundig erfgoed 14267). Er wordt ook de aanwezigheid van een akker met Antwerps stort uit de 16^e tot 20^e eeuw gemeld (ID100800). Verder werd rond het zelfde kasteeldomein ook een denier van Aleydis geslagen te Leuven (1261-1268) gevonden. In de regio tussen het Antwerp stadion en afspanning de Kaasboerin werden in de eerste helft van de 20^e eeuw mesolithische artefacten gevonden. Het gaat o.a. om pijlpunten, krabbertjes, mesjes en boorpunten.

Op de lokale archeologische advieskaart wordt de zone waarin de werken zijn gepland aangegeven als archeologisch aandachtsgebied. Voor het projectgebied zelf geldt een eerder lage archeologische verwachting.

Figuur 13: Geoportaal Onroerend Erfgoed (Stad Antwerpen, 2016)

Figuur 14: Het plangebied op de Lokale Archeologische Advieskaart (Stad Antwerpen, 2016)

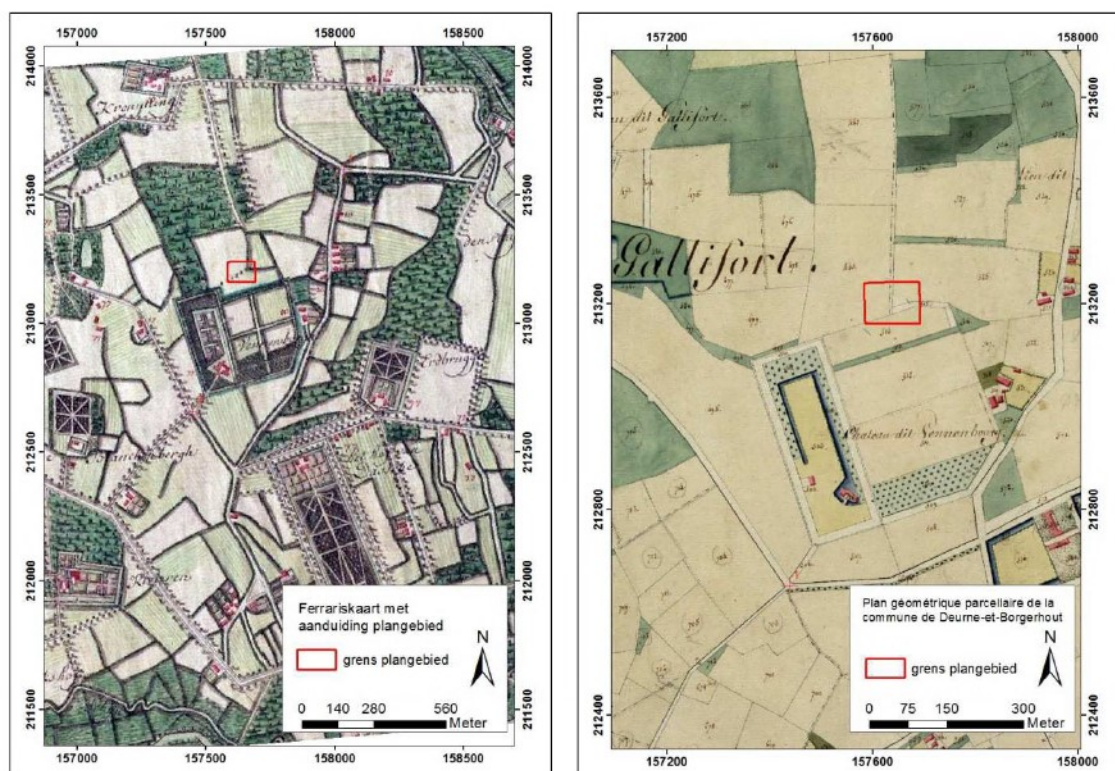
4.3 CARTOGRAFISCHE BRONNEN

Uit het bruikbare kaartmateriaal kan afgeleid worden dat het plangebied zelf sinds de 18^e eeuw lange tijd niet bewoond geweest is. De bewoningsdensiteit was derhalve laag gedurende de laatste twee eeuwen.

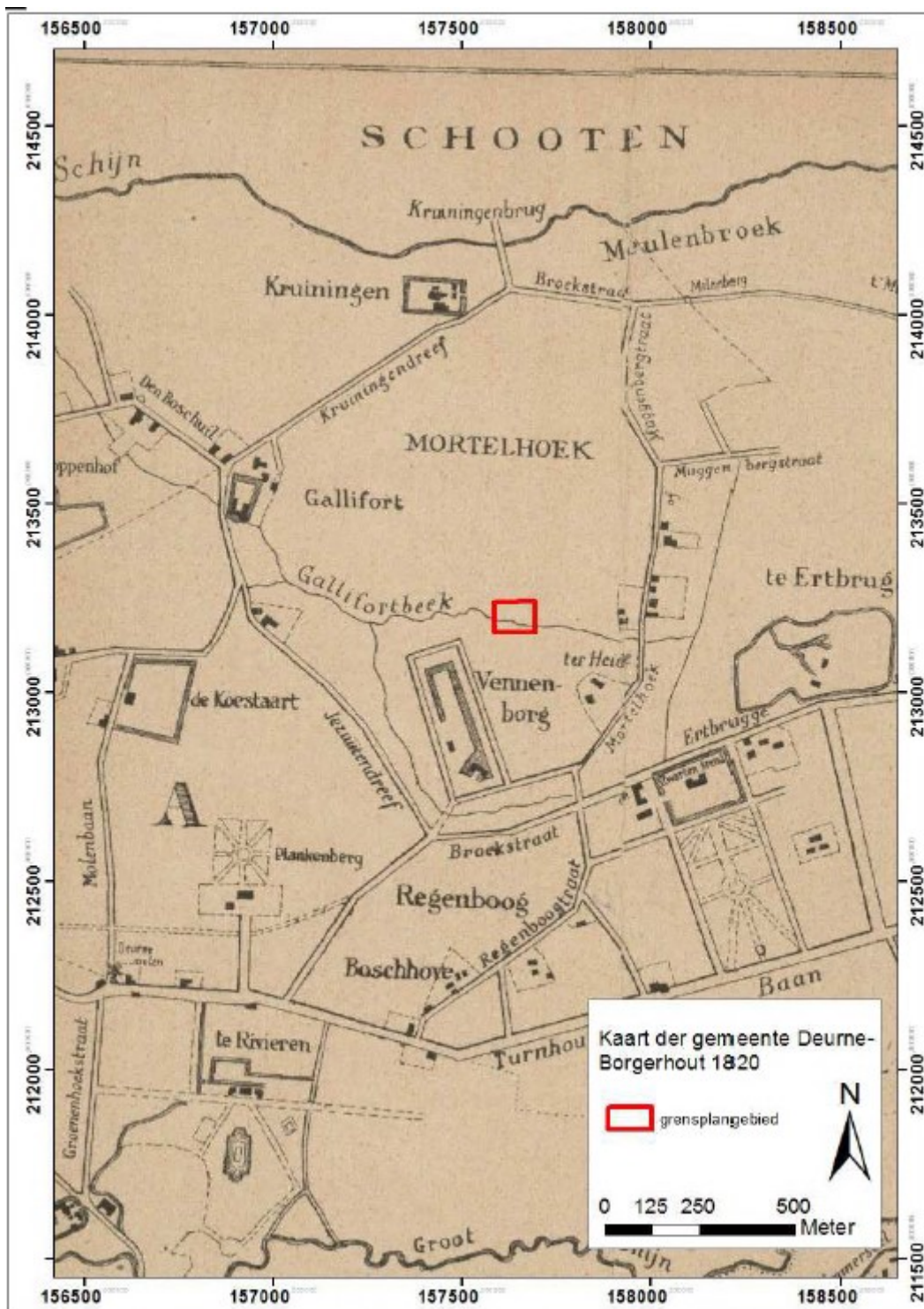
Op de Ferrariskaart (1771-1777) bevindt het plangebied zich in een zone met akkerland, afgezoomd door hagen en bomenrijen. Net ten zuidwesten van het plangebied bevindt zich het eerder vernoemde slot Venneborg (CAI ID366215), dat omgeven is door een gracht. De gracht loopt al door het onderzoeksgebied.

Op het 'plan géométrique parcellaire de la commune de Deurne-et-Borgerhout' uit 1809 zien we dat het plangebied nu op de grens van verschillende percelen ligt. Het domein van slot Venneborg is veel kleiner geworden en niet (meer?) door een gracht omgeven. Ten oosten van Venneborg is ook de pachthoeve Ter Heide weergegeven.

Op de 'kaart der gemeente Deurne-Borgerhout' (1820) loopt voorts de Gallifortbeek heel duidelijk door het plangebied.

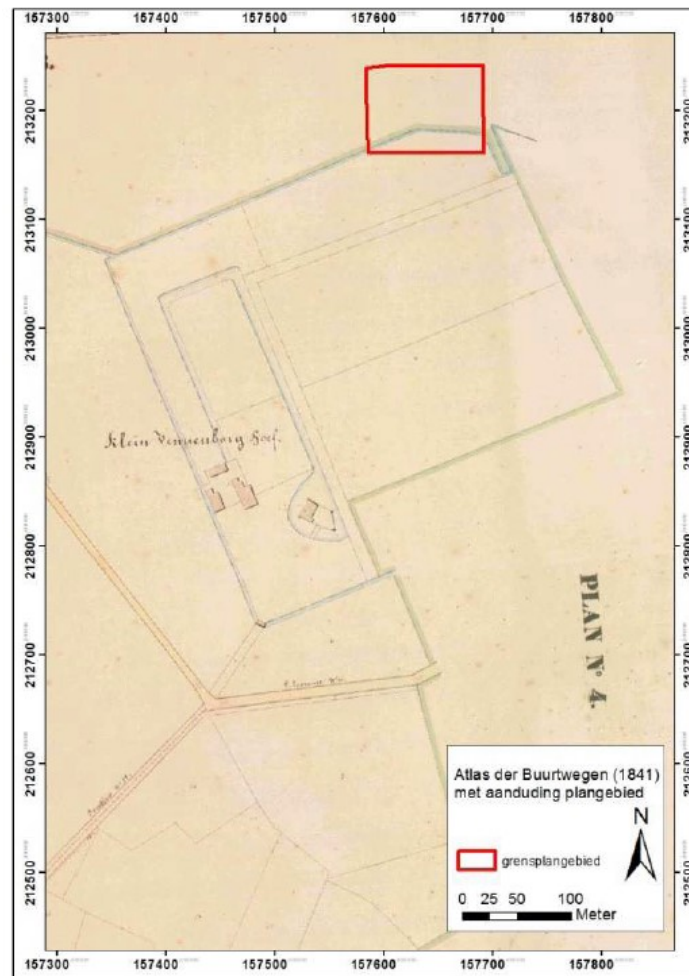
Figuur 15: Onderzoeksgebied op de Ferrariskaart en op het 'plan géométrique parcellaire de la commune de Deurne et Borgerhout' (Stad Antwerpen, 2016)

Figuur 16: Kaart der gemeente Deurne-Borgerhout (1820)

Op een detailkaart uit de Atlas der Buurtwegen (1841) wordt de gracht van slot Venneborg wel weergegeven als waterdragende entiteit (blauw). De blauwe lijn loopt verder dan het kasteeldomein en betreft hier dus wellicht ook de Gallifortbeek.

Op de kaarten van Vandermaelen (1846-1854) en Popp (1842-1879) ten slotte werden geen grote veranderingen waargenomen ten opzichte van het andere kaartmateriaal.

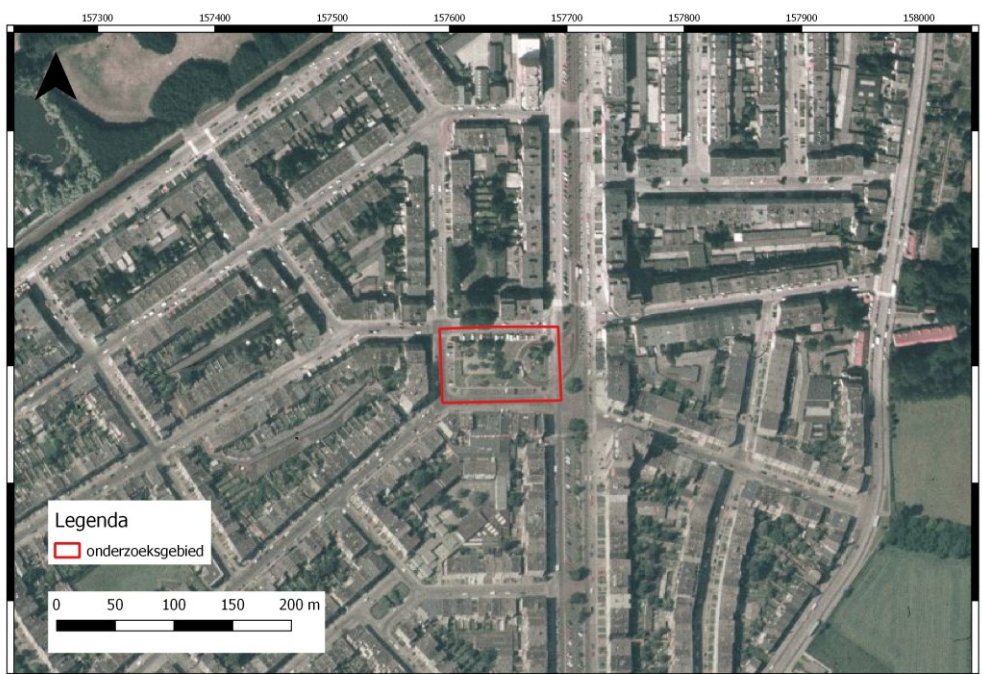
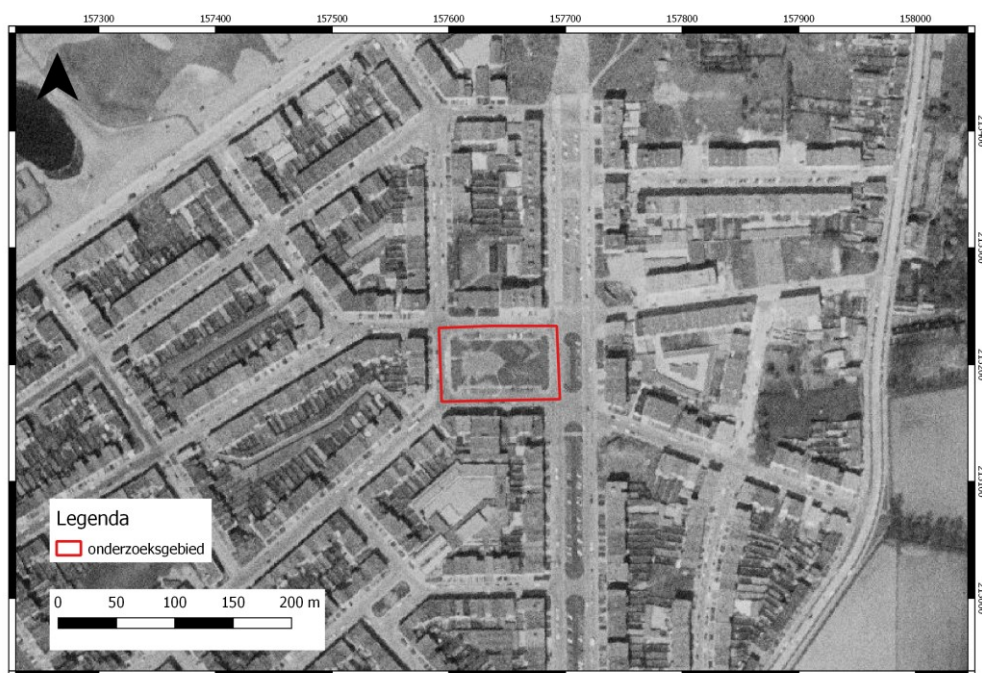

Figuur 17: Plangebied op Atlas der Buurtwegen (1841)

Samenvattend kan gesteld worden dat het cartografisch materiaal aantoont dat de zone van het plangebied niet bebouwd was tijdens de laatste eeuwen. Op de meeste kaarten is wel zichtbaar dat de gracht van kasteel Venneborg in het zuidelijke deel van het plangebied loopt. De Gallifortbeek wordt slechts op 1 kaart duidelijk weergegeven en loopt ook in het zuidelijke deel van het plangebied. De beek was waarschijnlijk geïntegreerd in de gracht van slot Venneborg.

4.4 RECENTE LANDSCHAPSVERANDERINGEN

Zowel op de orthofoto van 1971 als die van 1979-1990 is te inrichting van het plangebied als plein te zien. De groene zone krimpt duidelijk in.

Figuur 18: Orthofoto van 1971 en 1979-1990 (zomeropnamen, kleinschalig)

5 BESLUIT

5.1 INTERPRETATIE EN DATERING

Het onderzoeksgebied situeert zich in een zone die vanaf de late middeleeuwen ontgonnen werd. Vanaf de 16^e eeuw wordt de zone ten zuiden van het projectgebied ontwikkeld tot het kasteeldomein Venneborg. Cartografisch materiaal geeft aan dat het gebied sinds de 18^e eeuw in gebruik is als akkerland grenzend aan kasteel Venneborg. De gracht van het kasteel loopt ter hoogte van het zuidelijke deel van het plangebied. Deze gracht kent hetzelfde verloop als de Gallifortbeek. Of de gracht ook 16^e eeuws is, kon op basis van het bureau-onderzoek niet afgeleid worden. Over de eventuele aanwezigheid van mogelijke vindplaatsen binnen het plangebied ouder dan de nieuwe tijd kon op basis van enkel het bureauonderzoek geen uitspraak gedaan worden.

5.2 INSCHATTING POTENTIEEL TOT KENNISVERMEERDERING

Het potentieel tot kennisvermeerdering bestaat hier enerzijds uit het aantreffen van de gracht rondom kasteel Venneborg en/of beek en anderzijds uit het aantreffen van mogelijke sporen ouder dan de late middeleeuwen. In een stedelijke omgeving zijn zones waar dergelijke oude contexten nog niet verstoord zijn en onderzocht kunnen worden schaars. En hoewel de algemene verwachting laag is, kan er toch nog waardevolle informatie in het eventueel bewaarde archeologische erfgoed vervat zitten.

Het terrein ligt volgens de bodemkaart op een overgang tussen droge en natte gronden. De dichtheid aan bebouwing in het verleden was erg laag. Pas in de jaren '60 van de 20^e eeuw werd dit gebied ontwikkeld als woonwijk. Voordien lijkt het plangebied volgens de historische en cartografische bronnen een akker of braakliggende grond geweest te zijn.

Binnen het projectgebied zelf zijn verder geen archeologische waarden gekend, maar het voorkomen ervan kan niet uitgesloten worden. Op de lokale archeologische advieskaart wordt het gebied gekarteerd als aandachtszone, maar voor het projectgebied zelf geldt een eerder lage verwachting. In de ruime omgeving zijn volgens de Centrale Archeologische Inventaris verschillende sites gekend uit verschillende periodes.

De aan- of afwezigheid van een archeologische vindplaats (behalve de gracht van domein Venneborg) kon niet uitgesloten worden op basis van uitsluitend bureauonderzoek.

Noch verder vooronderzoek zonder ingreep in de bodem, noch vooronderzoek met ingreep in de bodem werd geacht voldoende kennisvermeerdering op te leveren of een passende methodiek te zijn om alle onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden. Er werd door Stad Antwerpen (ID44) werfbegeleiding geadviseerd in de zones met diepgaande toekomstige verstoring (parking, wadi's, technische zone, riolering).

ID

DEEL 2 ARCHEOLOGISCHE WERFBEGELEIDING

1 INLEIDING

1.1 ADMINISTRATIEVE GEGEVENS

Zie hoger. De registratie op het veld gebeurde nog onder het Agentschap Onroerend Erfgoed – nummer 2016F32.

1.2 ARCHEOLOGISCHE VOORKENNIS

Voor de resultaten van het bureauonderzoek zie *Deel 1 Bureaustudie*.

1.3 ONDERZOEKSOPDRACHT

Het doel van dit onderzoek is het deel van het terrein dat bedreigd wordt door ingrijpende bodemingrepen door middel van werfbegleiding te onderzoeken. Hierbij zullen onderstaande onderzoeksvragen worden beantwoord:

1.3.1 VRAAGSTELLING

1.3.1.1 ALGEMEEN

- Zijn er in het plangebied bodemhorizonten bewaard waarin archeologische vindplaatsen kunnen voorkomen?
- In hoeverre hebben (sub)recente ingrepen de archeologische waarden aangetast in het plangebied?

1.3.1.2 SPECIFIEK

- Deze vragen dienen beantwoord te worden indien er effectief archeologische sporen worden aangetroffen:
- Wat is de bewaringstoestand van de archeologische vondplaats (inclusief vondsten)?
- Behoren de archeologische sporen tot één of meerdere sites?
- Wat is de aard en omvang van de archeologische site(s)?
- Wat is de bodemopbouw ter hoogte van de archeologische vindplaats?
- In welke bodemhorizont(en) zijn archeologische vondsten en/of spoorcombinaties bewaard en wat is de situering van de vindplaats, zowel horizontaal als verticaal?
- Wat is de chronologie van de aanwezige archeologische vondsten en/of spoorcombinaties (inclusief eventuele antropogene lagen)?
- Wijzen de spoorcombinaties op de aanwezigheid van een nederzetting?

- Wijzen bepaalde spoorcombinaties of vondsten op specifieke (economische of rituele) activiteiten?

Geven de aangetroffen resten informatie over de welstand, levenswijze, sociale, economische of culturele achtergrond van de gebruikers of bewoners?

- Is er een (mogelijke) relatie tussen de aangetroffen vindplaats en gekende vindplaatsen in de omgeving?

1.3.1.3 *IN VERBAND MET DE GRACHT*

- Werd de gracht van kasteel Venneborg of de zogenaamde Gallifortbeek aangetroffen in het onderzoeksgebied?
- Kan de onstaansgeschiedenis van de gracht achterhaald worden?
- Kunnen er verschillende gebruiksfases onderscheiden worden?
- Zijn er sporen van de oudste gebruiksfase van de gracht bewaard gebleven en uit welke periode dateren ze?

1.3.2 **RANDVOORWAARDEN**

Indien de voorgestelde methode niet kan uitgevoerd worden vanwege veiligheids- of andere redenen, zal er in onderling overleg met het agentschap Onroerend Erfgoed en de opdrachtgever geopteerd worden voor de meest haalbare en wenselijke methode.

1.3.3 **BESCHRIJVING GEPLANDE WERKEN EN BODEMINGREPEN**

Zie deel 1 "*Deel 1 Bureaustudie*", hoofdstuk 2.

1.4 **WERKWIJZE EN STRATEGIE**

De werfbegeleiding kon pas van start gaan wanneer de onderzoekszones vrij en toegankelijk waren gemaakt. Hiertoe werd de verharding vooraf weggenomen. De werfbegeleiding werd uitgevoerd binnen de planning van de algemene aannemingswerken. De zones die dienden begeleid te worden betreffen zone 3 (parking), 4 (technische zone), 5 (wadi's) en 6 (riolering rondom) (zie Figuur 4). In het programma van maatregelen stond beschreven dat deze zones tijdens de werfbegeleiding onder begeleiding van een erkend archeoloog vlakdekkend dienden opgelegd te worden tot op het archeologische niveau. In enkele zones werd hiervan afgeweken. De argumentatie voor de aangewende methodiek en het afwijken van het programma van maatregelen wordt hieronder beschreven (zie hoofdstuk 2.1).

De graafwerken gebeurden manueel en/of machinaal met een kraan met tandeloze graafbak, steeds onder toezicht van de veldwerkleider. De uitvoering van de werfbegeleiding gebeurde volgens de Code Goede Praktijk.

2 RESULTATEN WERFBEGELEIDING

2.1 BESCHRIJVING EN MOTIVERING VAN DE METHODEN, TECHNIEKEN EN CRITERIA

Tussen 18 december 2017 en 5 februari 2018 werd door erkend archeoloog Anna De Rijck en assistent-archeoloog Julie Hagen de werfbegeleiding uitgevoerd op het Wim Saerensplein in Deurne. In Figuur 45 worden alle onderzochte zones weergegeven. De nummers van de zones (die overeenkomen met de zones besproken in de oorspronkelijke nota van Stad Antwerpen) komen niet overeen met de nummers van de hieronder besproken werkputten (die chronologisch werden uitgedeeld naargelang onze werkzaamheden op het terrein vorderden).

In zone 1 (aanleg wegenis) en 2 (aanleg gazon) is de toekomstige ingreep dusdanig ondiep dat het potentiële bewaarde archeologisch erfgoed niet zal worden beschadigd.

Er werd afgeweken van de methodiek beschreven in het programma van maatregelen (alle zones vlakdekkend opgraven) om inhoudelijke redenen. In eerste instantie werd centraal ter hoogte van de toekomstige parking (zone 3) de aanleg van een riolering begeleid. Bij de aanleg van deze sleuf bleek al snel dat het bewaarde archeologische niveau (-1,20m MV) een stuk lager lag dan de geplande verstoringsdiepte (-0,80m MV). Over het overige gedeelte van de parking zou de verstoringsdiepte amper -0,40m MV diepte bedragen. Na deze vaststelling leek het weinig opportuun de parking volledig vlakdekkend open te leggen. Er werd besloten tot de aanleg van een dwarspeiling om de verstoringsgraad ook in de noord-zuid richting in kaart te brengen. Ook deze bleek volledig verstoord tot ca -1m MV. Ter hoogte van de verwachte en aangetroffen gracht (die eveneens dieper zit dan de geplande verstoringsdiepte) werd een coupe gezet.

Voorts werd – gezien de grote en diepte verstoringsgraad – een zelfde aanpak met dwarspeilingen angewend ter hoogte van beide wadi's (zone 5). De oostelijke wadi bleek eveneens verstoord tot op de toekomstige verstoringsdiepte (-0,95m MV). De westelijke wadi niet. Deze werd dan ook vlakdekkend blootgelegd.

Tenslotte werd ter hoogte van de geplande technische zone (zone 4) de volledige oppervlakte vlakdekkend onderzocht gezien de nabijheid van het intacte archeologische niveau ter hoogte van de westelijke wadi. Het noordelijke deel werd afgegraven tot op 1m (toekomstige verstoringsdiepte ter hoogte van de fonteinzone), het zuidelijke deel (toekomstige waterreservoir en technische ruimte) werd dieper afgegraven (-1,5m tot 3m MV). Het deel van deze zone dat afgegraven werd tot 3m diepte, werd uit veiligheidsredenen beschoeid. Het afgraven en beschoeien gebeurde onder begeleiding van een erkend archeoloog.

De aanleg van de riolering rondom rond het plein (zone 6) kon niet archeologisch worden begeleid gezien deze werken reeds uitgevoerd waren ten tijde van de start van de werfbegeleiding. Gezien echter de aanleg sleuven hiervoor ca 60cm (effectieve verstoringsbreedte binnen gele kader) breed waren, had dit een zeer smal kijkvenster gegeven. Wellicht is de gracht de enige archeologische waarde die beperkt geraakt werd.

In totaal werden negen werkputten aangelegd. Nadat een werkput was afgewerkt, werd deze gedicht en werd een nieuwe werkput aangelegd. Op deze manier werd een minimale hinder voor de voortgang van de werken gegarandeerd.

Alle profielen en de gemaakte coupes werden ingetekend op schaal 1/20ste en gefotografeerd en beschreven volgens de Code Goede Praktijk. Alles werd digitaal ingemeten met een GPS toestel. De sporen werden apart genummerd. Wanneer in de tekst een vondst met bijhorend vondstnummer wordt vermeld, wordt nummer kortweg voorafgegaan door een hoofdletter V.

Hieronder wordt een overzicht en afbeelding van de zones en werkputten weergegeven:

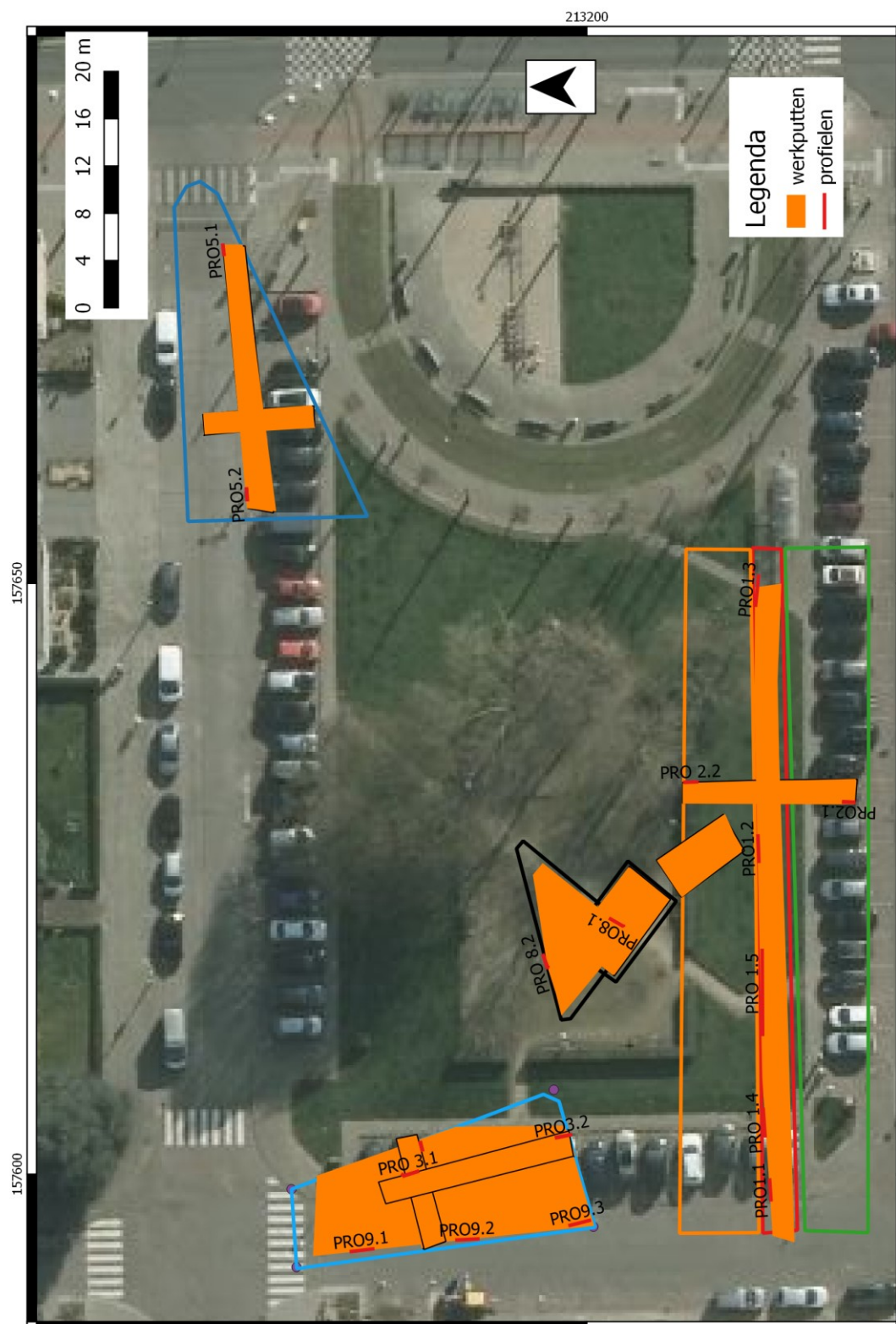
- Zone 1 en 2: niet van toepassing
- Zone 3: parking (opgedeeld in een centrale zone waar een riolering in werd aangelegd en een noordelijk en zuidelijk deel). Hierin werden werkputten 1, 2 en 7 aangelegd (zie verder).
- Zone 4: technische zone met waterreservoir. Overeenkomend met werkput 8.
- Zone 5: wadi's (opgedeeld in wadi oost en wadi west). Respectievelijk overeenkomend met werkputten 3 en 4 (oost) en 5, 6 en 9 (west).
- Zone 6: Riolering rondom rond. Niet onderzocht.

Alle opgemaakte plannen, lijsten en beschrijvingen worden toegevoegd in de bijlage.

Figuur 44: Overzichtsplan met situering van de zones op GRB kaart (ABO 2017)

2.2 BESCHRIJVING VAN PROFIELEN, VLAKKEN EN SPOREN

Figuur 19: Positie profielen binnen de werkputten (Abo nv, 2018)

2.2.1 WERKPUT 1

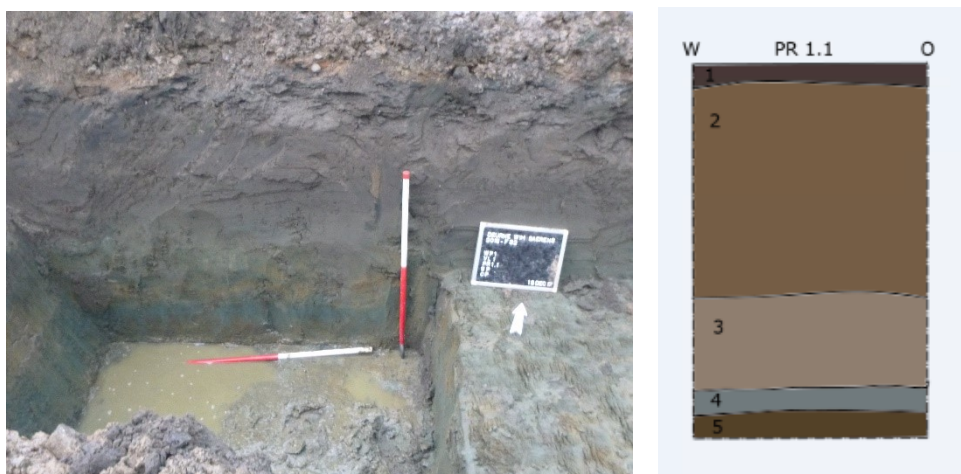
2.2.1.1 STRATEGIE

Werkput 1 betreft de rioleringssleuf die centraal ter hoogte van de toekomstige parking werd geplaatst en van west naar oost werd aangelegd. Er werd telkens ongeveer 4m lengte opengelegd, waarna een rioleringsegment van 4m werd geplaatst.

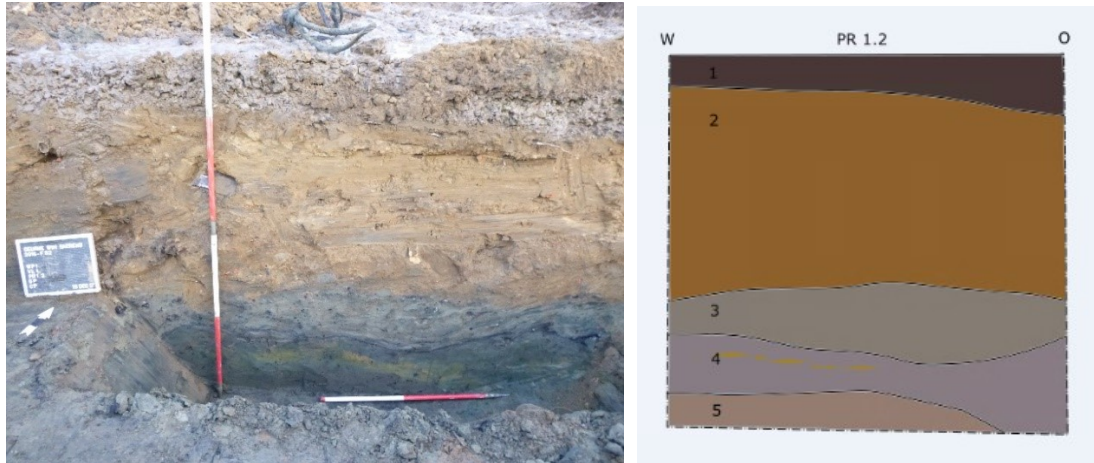
Figuur 20: Overzicht van werkputten 1, 2 en 7 (Abo nv, 2018)

2.2.1.2 PROFIELEN

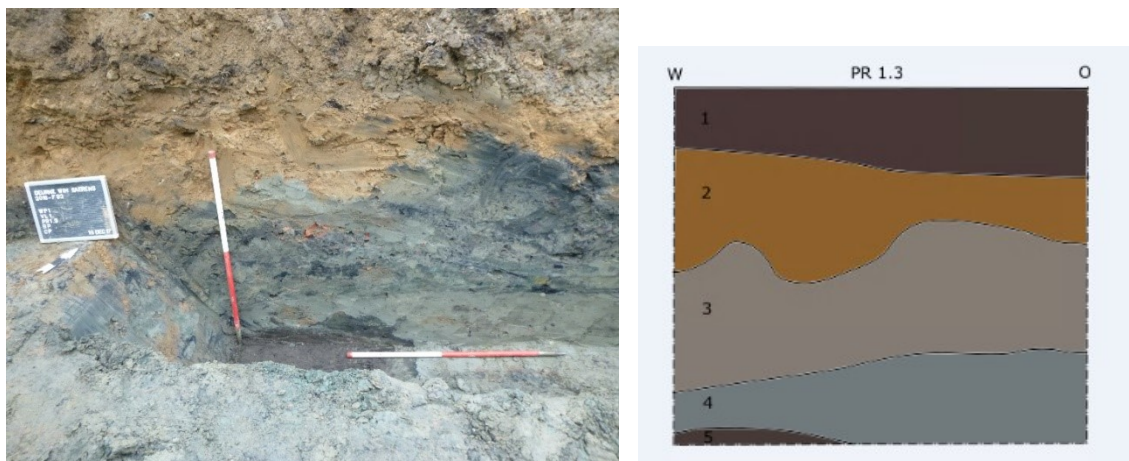
Figuur 21: Profiel 1.1 (Abo nv, 2018)

In profiel 1.1 kwam onder de steenslag een geel-zwart funderingslaagje (1) tevoorschijn waarin baksteenfragmenten zichtbaar waren. Daaronder bevond zich een homogene bruine, zandige ophogings (of oude ploeg-)laag (2) met eveneens baksteenspikkels. De derde laag (3) was een heterogene, grijzige zandige laag met onderin oorspronkelijke gelige versmeten moederbodem. Tenslotte bevond zich onderin een homogene grijze gereduceerde (4) en homogene donkerbruine kleiige zandlaag (5).

Figuur 22: Profiel 1.2 (Abo nv, 2018)

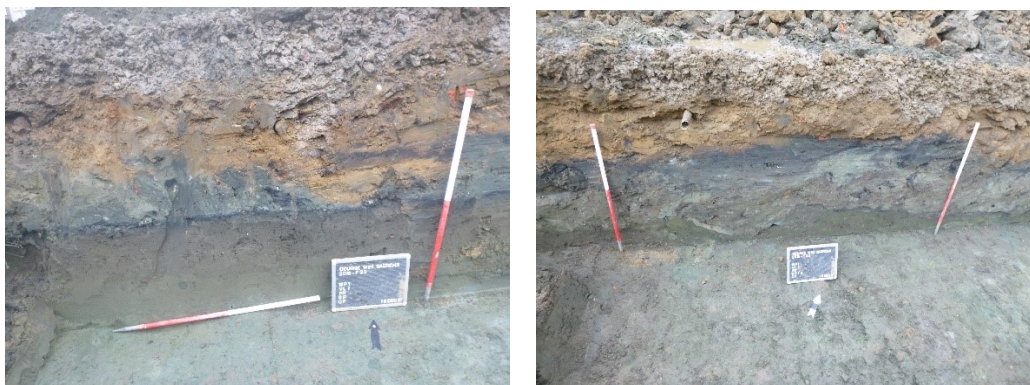
Profiel 1.2 bleek dieper verstoord. Van boven naar onder kunnen achtereenvolgens volgende lagen worden onderscheiden: steenslag (1), een heterogene geel bruine verrommelde zandige laag met baksteen en zandmortel doorspekt (2), een zeer heterogene licht tot donkergrijs pakket met een zekere gelaagdheid en afgeboord met een zwart laagje naar onder toe (3); een heterogene grijs-gele vermengde moederbodem laag (4) en tot slot een homogene donkerbruin-grijzige laag met kleiig zand (5). Uit laag 3 kwamen enkele scherven industrieel wit aardewerk (V1), wat wijst op de recente oorsprong van deze laag.

Figuur 23: Profiel 1.3 (Abo nv, 2018)

Ook profiel 1.3 bleek diepgaand verstoord. De eerste 3 lagen komen overeen met die van het vorige profiel. De zeer heterogene grijze laag 3 is hier een stuk dikker dan in voorgaand profiel. De vermengde moederbodem die we in de vorige profielen aantreffen kon niet worden

waargenomen. Wellicht is deze weggegraven door de diepgaande verstoring. Laag 4 is een laag bestaande uit homogeen lichtgrijs zand en laag 5 een donkergrijsbruin pakket met kleiig zand.

Figuur 24: Tussentijdse profielen 1.4 (links) en 1.5 (rechts) (Abo nv, 2018)

Tussentijdse profielen 1.4 en 1.5 werden niet dieper uitgegraven. De sleufwand werd opgeschoond en geadministreerd. De profielnummers werden pas achteraf toegekend. Opnieuw herkennen we de eerste 3 lagen (steenslag, gelig ophogingspakket en sterk verstoord grijzige laag met zwart randje onderin). Tussen de gelige en grijze laag komt plaatselijk nog een zwartig pakket met baksteen in voor. Onder deze telkens voorkomende lagen komt echter meteen een homogeen bruinig pakket voor. In het geval van profiel 1.4 betreft dit wellicht een oude, gecompacteerd Ap. Deze bevindt zich op ongeveer 0,50m (profiel 1.4). Wellicht bevond zich landbouwgrond aan de westelijke zijde van de gracht (zie verder: hfdst 2.6). In het geval van profiel 1.5 echter wordt deze laag gekoppeld aan de verwachte gracht. Deze bevindt zich eerder op 1,20m (profiel 1.5) onder het maaiveld. Bovendien werd vlakbij in het vlak een schuin afgeboorde verkleuring die het begin van de gracht aangeeft opgemerkt. De grijze verstoorde laag net boven enerzijds de oude Ap en anderzijds de grachtvulling, is telkens naar onder toe afgeboord met een zwart laagje en vertoont her en der een zekere gelaagdheid. Mogelijks kan dit gekoppeld worden aan achtereenvolgens een fase van uitbaggeren van de gracht, een tijdelijk openliggen waardoor humeus materiaal werd vergaard en bezonk en tenslotte een demping met puinig materiaal.

2.2.1.3 VLAKEN SPOREN

Het enige spoor dat in werkput 1 kon worden aangetroffen was het lineaire tracé van de gracht (S1.1). Het gaat om een heterogeen, bruin, lineair, zandig spoor met baksteenfragmenten en sporadisch ook een fragment aardewerk, natuursteen en glas (V2). Aan de westzijde bedroeg de TAW-waarde +4,82m TAW, aan de oostzijde +4,54m TAW.

Achtereenvolgens worden van west naar oost alle overzichtsfoto's weergegeven. In het westelijke deel werd het vlak aangelegd op een diepte van ca -1,20m MV. Eens voorbij de gracht werd het vlak verder aangelegd op ongeveer -0,80m MV. Dit gezien er in het programma van maatregelen aangegeven stond dat er diende aangelegd te worden tot op het archeologisch niveau, maar de toekomstige verstoringdiepte in feite slechts 80cm bedroeg. Dit verklaart de 3 fenomenen zichtbaar in het vlak: vermengde moederbodem (west), grachtvulling (halverwege), verstoring (oost). Gezien de gracht er bij de aanleg van deze rioleringsleuf niet haaks werd aangesneden, werd er nog gewacht met het plaatsen van een coupe op deze gracht (zie verder hoofdstuk 2.2.7).

Figuur 25: Zicht op vermengde moederbodem (west) (Abo nv, 2018)

Figuur 26: Zicht op begin en einde van gracht (S1.1) (Abo, 2018)

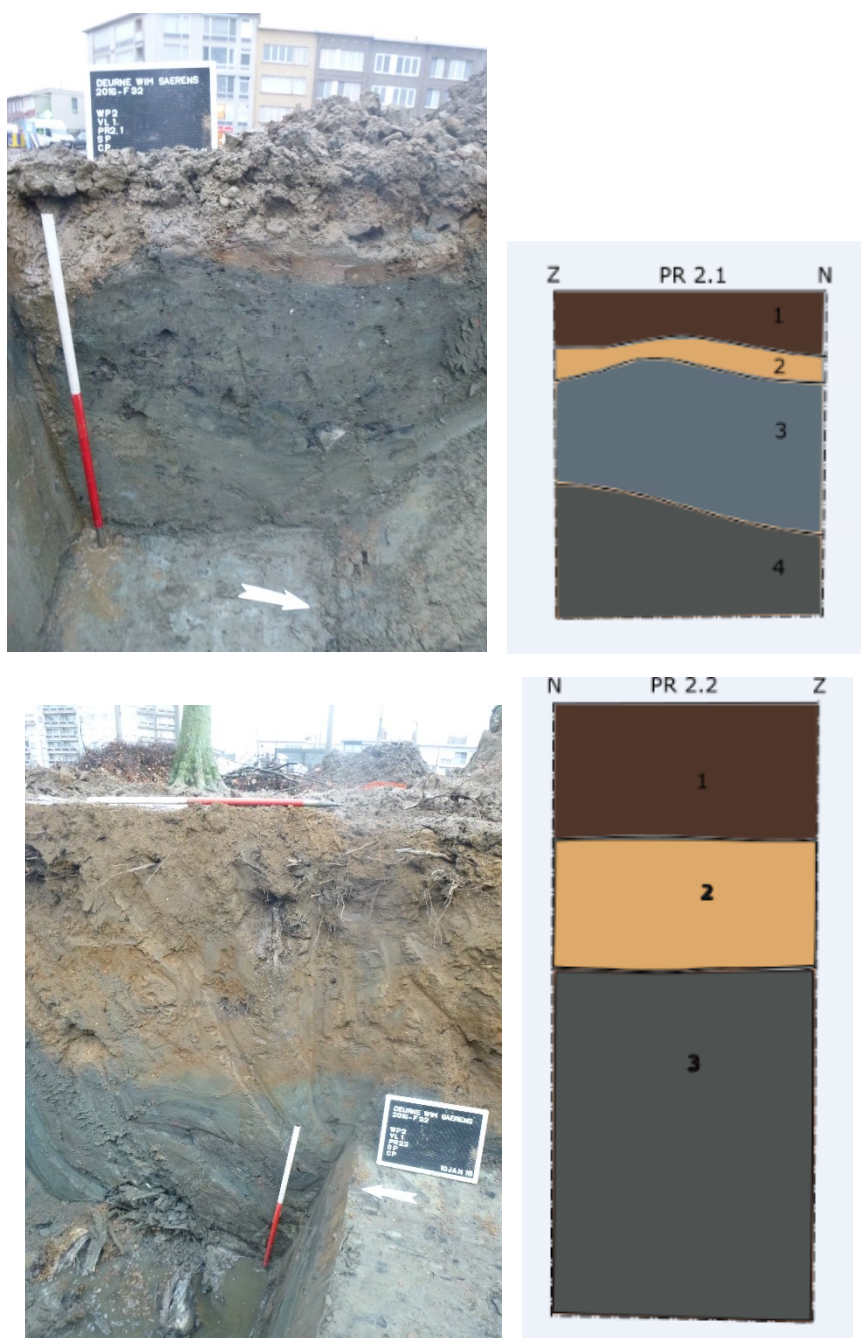
Figuur 27: Zicht op versterking (oost) (Abo nv, 2018)

2.2.2 WERKPUT 2

2.2.2.1 STRATEGIE

Dwars op deze rioleringsleuf werd vervolgens een volgende dwarspeiling geplaatst (zie Figuur 20) om de verstoringsdiepte ook in de noord-zuid richting in kaart te kunnen brengen. Halverwege moest deze onderbroken worden omwille van de reeds geplaatste riolering. Gezien de toekomstige verstoringsdiepte voor de aanleg van de parking hier slechts 40cm diep zal gaan, werd in het zuiden ook op deze diepte aangelegd. Naar het noorden toe werd - ondanks de geringe toekomstige verstoringsdiepte - ter hoogte van het verwachte verdere vervolg van de gracht op ca 1m onder het maaiveld aangelegd. De gracht werd niet aangetroffen. Over deze volledige dwarspeiling bleek namelijk de ondergrond verstoord. De geplande bodemingrepen in het kader van de uitgraving, fundering en aanleg van de parking zullen dus in geen geval archeologie raken (zie hoofdstuk 2.3 uit deel 1).

2.2.2.2 PROFIELEN

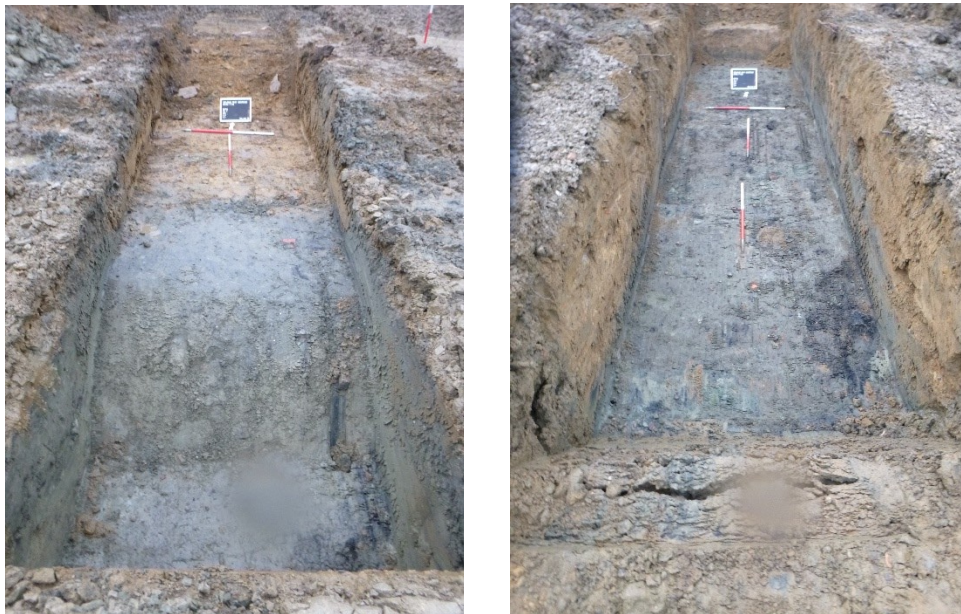
Figuur 28: Profiel 2.1 (zuid) en profiel 2.2 (noord) (Abo nv, 2018)

Opnieuw werd een sterke en diepgaande verstoring aangetroffen bij de aanvang van de aanleg van werkput 2. Profiel 2.1 vertoont van boven naar onder een steenslaglaag (1), een bruin-oranje zandig laag met mortelinclusies (2), een heterogeen donkergrijs pakket met fragmenten mortel, natuursteen, baksteen- en houtskoolspikkels (3) en tenslotte een vrij homogene lichtgrijze kleiige zandlaag, eveneens met houtskool- en baksteenspikkels (4). Het gelige ophogingspakket dat veelal voorkomt ter hoogte van de profielen (met uitzondering van profiel 1.1) is hier wellicht vergraven door een nog recentere funderingslaag in het kader van de

wegverharding aan de zuidkant van de het plein. Wellicht is deze verklaring ook geldig in het geval van profiel 1.1. Ook daar kwam immers een wegtracé voor.

Profiel 2.2 vertoont een gelijkaardige opbouw dan de profielen uit WP1. De bovenste laag betreft de zoals steeds voorkomende steenslaglaag (1). Daaronder zit het heterogene gelige ophogingspakket die overeenkomt met de zone waar zich vroeger geen verharding bevond op het plein (2). Tenslotte komt een heterogene grijze gereduceerde zandige laag (3) voor waarin zowel baksteenfragmenten als houtresten in vervat zitten. Gezien de diepte en het opwellen van grondwater kon dit laatste profiel vanuit veiligheidsoverwegingen niet opgeschoond worden.

2.2.2.3 *VLAKE N SPOREN*

Figuur 29: zuidelijke (links) en noordelijke (rechts) deel van WP2 (Abo nv, 2018)

De overgang van de beide verstoringslagen kan duidelijk worden waargenomen. Het grijze pakket is jonger dan het gelige ophogingspakket. Ten noorden van de noordelijke zijde werd onder dit pakket aangelegd in de hoop opnieuw de gracht aan te treffen. Deze werd op deze diepte niet aangetroffen. Samenvattend kan gesteld worden dat deze volledige dwarspeiling grondig verstoord is tot ver onder de toekomstige verstoringsdiepte.

De aanleg van de toekomstige parking verstoort met andere woorden geen archeologische resten.

2.2.3 WERKPUT 3

2.2.3.1 *STRATEGIE*

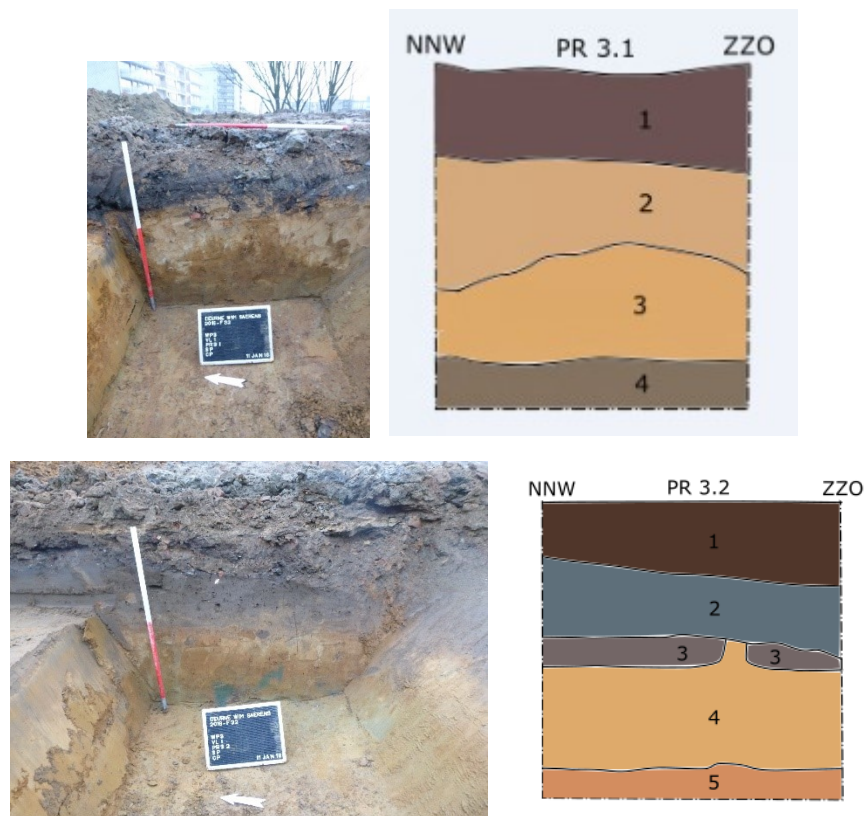
Ter hoogte van de westelijke wadi werd – gezien de hoge en diepte verstoringsgraad in het zuiden van het onderzoeksgebied – opnieuw de strategie van haaks op elkaar staande dwarspeilingen aangewend. Gezien de geringere verstoringsgraad werd dit deel naderhand ook volledig vlakdekkend opengelegd (zie Werkput 9).

Werkput 3 werd van noord naar zuid aangelegd, werkput 4 van west naar oost. Het uiterste noorden van de wadi was reeds verstoord door een tijdelijke afwateringsgracht die gegraven was voor de afwatering van overtollig water op de werf. Hierom werd iets zuidelijker gestart.

Figuur 30: Zicht op werkput 3 en 4 (Abo nv, 2018)

2.2.3.2 PROFIELEN

Figuur 31: Profiel 3.1 en profiel 3.2 (Abo nv, 2018)

Een ander beeld krijgen we ter hoogte van de noordwestelijke hoek van het terrein waar wadi 1 gepland staat. Hier is de verstoringsgraad minder diepgaand, maar nog steeds aanwezig.

Ter hoogte van profiel 3.1 zien we een verstoorde zwarte bovenlaag (1) bovenop een heterogene laag die zich links en rechts manifesteert en bestaat uit verspitte en uitgeloopte zandgrond (2). Hieronder komt een homogene, donker oranje ijzerrijke zandige laag (3) voor bovenop een vrij homogene grijs-oranje zandige laag (4).

Profiel 3.2 heeft een sterk gelijkaardige opbouw. Enkel komt er nog een donkergrijs humeuze pakket (2) voor tussen de verstoorde bovenlaag en de uitgeloopte antropogene laag. Wellicht gaat het hier om een oude ploeg- of cultuurlaag. De grillige grijze vlekken (binnen laag 4 en 5) onderin wijzen eveneens op een menselijke tussenkomst. Het vlak werd aangelegd op ca -0,50m MV net onder de hoofdverstoring.

2.2.3.3 VLAK EN SPOREN

Figuur 32: Vlak in WP3 en detail- en coupefoto van S3.1 (Abo nv, 2018)

In het vlak werden nog een aantal antropogene verstoringen aangetroffen. In de meest zuidelijke lineaire verstoring werd een fragment glas (V3) dat waarschijnlijk afkomstig is van een apothekersfles aangetroffen. Daarnaast werd ook een homogeen, grijsbruinig rond spoor (S3.1) dat deels in de wand zat aangetroffen. In de coupe vertoonde het spoor een komvorm met het diepste punt op 18cm diepte. Er werd geen materiaal in aangetroffen. De ouderdom kon niet bepaald worden, maar het leek in eerste instantie geen recent spoor.

2.2.4 WERKPUT 4

2.2.4.1 STRATEGIE

Qua aanpak kan worden verwezen naar werkput 3 met dat verschil dat deze put er haaks op stond.

2.2.4.2 PROFIELEN

Figuur 33: Profiel 4.1 (Abo nv, 2018)

Profiel 4.1 bestaat bovenin uit een verstoringslaag (1) gelinkt aan de aanleg en insteek van een kabel die links op de foto in beeld werd gebracht. Eronder komt een homogene beige laag met houtskoolspikkels (2), een homogene oranje ijzerrijke laag (3) en een grijs-oranje laagje (4) voor.

2.2.4.3 VLAKE EN SPOREN

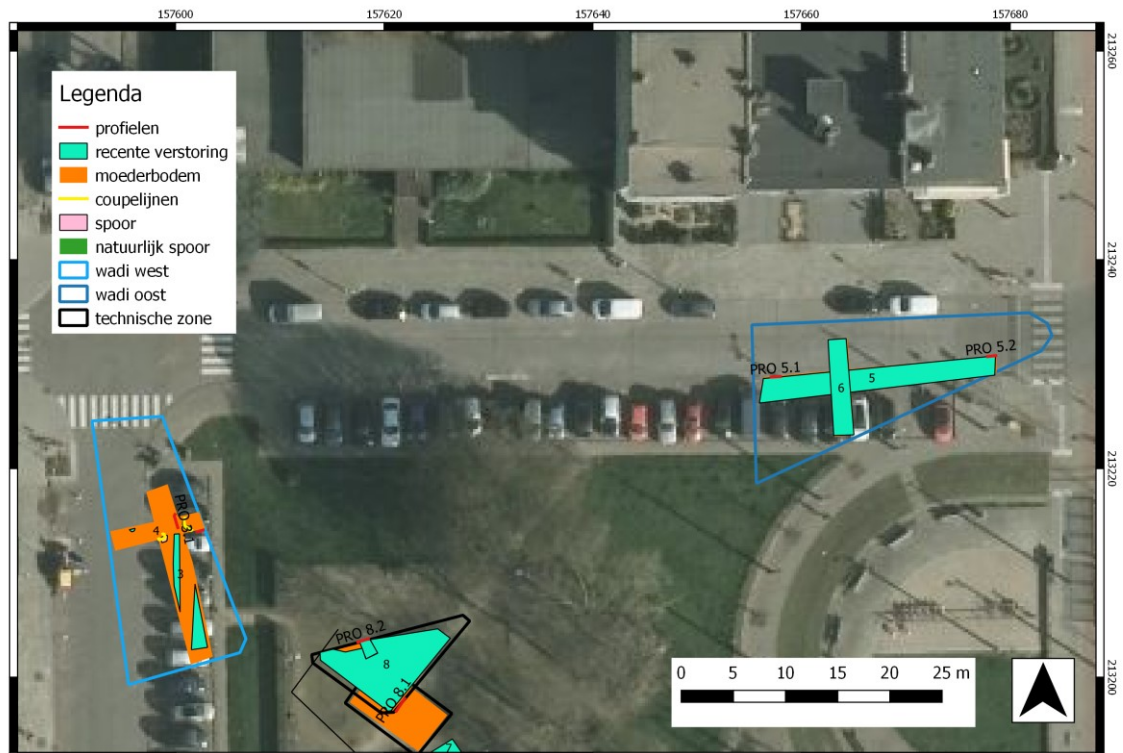
Figuur 34: Vlak in WP4 en detail-en coupefoto van S4.1 (Abo nv, 2018)

Er werden geen sporen aangetroffen in werkput. Wel werd recente versterking en een bij nader inzien natuurlijk spoor (aanvankelijk aangeduid als S4.1) blootgelegd.

2.2.5 WERKPUT 5

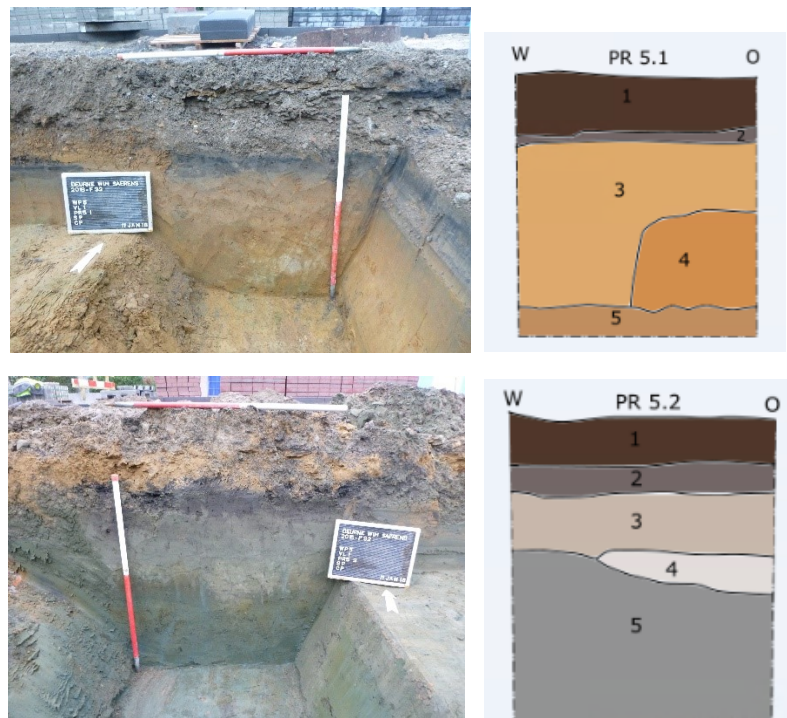
2.2.5.1 STRATEGIE

Ter hoogte van wadi 2 (westelijke wadi) werd dezelfde strategie toegepast als ter hoogte van wadi 1 (oostelijke wadi). Werkput 5 werd van oost naar west aangelegd. Werkput 6 liep van noord naar zuid.

Figuur 35: Zicht op werkput 3, 4, 5, 6 en 8 (Abo nv, 2018)

2.2.5.2 PROFIELEN

Figuur 36: Profielen 5.1 en 5.2 (Abo nv, 2018)

Ter hoogte van profiel 5.1 komt er onder een dikke laag steenslag (1) een grijs-zwart homogeen laagje (2) voor. Daaronder bevindt zich een vrij homogene oranje-bruine antropogene laag (3) met in de hoek rechts verspitte moederbodem (4). Helemaal onderin komt een heterogeen grijs-oranje laagje (5) voor.

Profiel 5.2 bevat bovenin dezelfde 2 lagen. Daaronder bevindt zich een lichtgrijze homogene antropogene laag (3) en een wit-grijze eveneens antropogene laag (4). Onderin zit een gereduceerde eerder heterogene grijzige laag bestaande uit kleiig zand (5).

2.2.5.3 VLAKEN SPOREN

Figuur 37: Oostelijke en westelijke helft van WP5 (Abo nv, 2018)

De volledige werkput is verstoord. Zowel het grijzige als het geel-beige pakket betreffen verstoringslagen. Ze kunnen waarschijnlijk in verband gebracht worden met de voormalige verharding.

De reeds bestaande verstoringsdiepte gaat even diep (zo niet dieper) dan de verstoring die zal aangebracht worden tijdens de toekomstige werken.

2.2.6 WERKPUT 6

2.2.6.1 STRATEGIE

Werkput 6 werd aangelegd dwars op werkput 5.

2.2.6.2 VLAK EN SPOREN

Figuur 38: Vlakfoto WP6 noord (links) en zuid (rechts) (Abo nv, 2018)

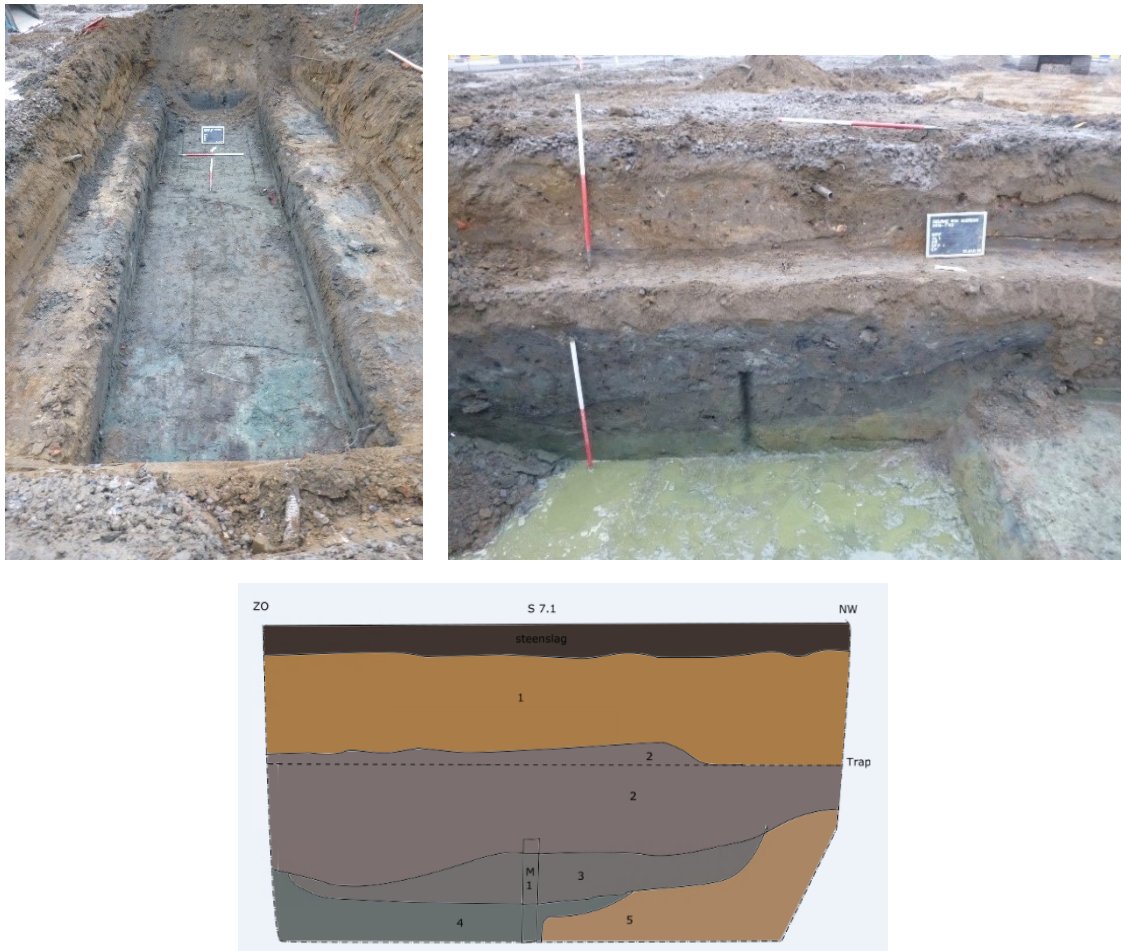
Ook in werkput 6 was de ondergrond verstoord tot op de toekomstige verstoringsdiepte.

2.2.7 WERKPUT 7

2.2.7.1 STRATEGIE

Gezien er tot nu toe geen coupe was gezet op de gracht (S1.1) (zie hoofdstuk 2.2.1.3), werd hiertoe op een locatie ter hoogte van de toekomstige parking een coupe gezet. Hiertoe werd getrapt gewerkt: er werd begonnen met een put met 4m breedte en later verdiept naar een put van 2m breed.

2.2.7.2 GRACHT

Figuur 39: Vlak- en coupefoto van gracht (S7.1) (Abo nv, 2018)

Bij de aanleg van werkput 7 bleek dat de gracht (S7.1) op deze locatie op -1,40 à 1,60m MV diepte zat. In het vlak was de zuidelijke grens (+4,96m TAW) duidelijker dan de noordelijke (+5,02m TAW). Erboven kwam zoals elders een geelbruin ophogingspakket (1) voor en een verstoorde grijze laag (2) voor die naar onder afgeboord was met een zwart laagje. In deze laag 2 kwam een scherp recent aardewerk (V4) uit. Van de gracht is enkel de onderste (en dus normaliter oudste) homogeen bruingrijze grachtvulling over die nog gemiddeld 30 à 40cm dik is. Er kwamen kleine baksteenspikkels in voor. Er werd uit deze grachtvulling een pollenbak en een bulkstaal genomen. Bij het afwerken van deze laag werden diverse materiaal categorieën (V5) aangetroffen: scherven industrieel wit aardewerk, fragmenten bouwkeramiek, een metalen nagel, fragmenten natuursteen en glas. Ze lijken allen in de nieuwe tijd gedateerd te kunnen worden. Mogelijk gaat het bijgevolg om de gebruiksfase van de gracht maar werd de gracht lang doorgebruikt. Onder deze laag (3) - die dus samenvalt met S7.1 - kwam links nog een grijze gereduceerde uitlogingslaag (4) voor. Rechts komt een geelgrijs kleiig zandpakket (5) voor dat geïnterpreteerd werd als vermengde moederbodem.

2.2.8 WERKPUT 8

2.2.8.1 STRATEGIE

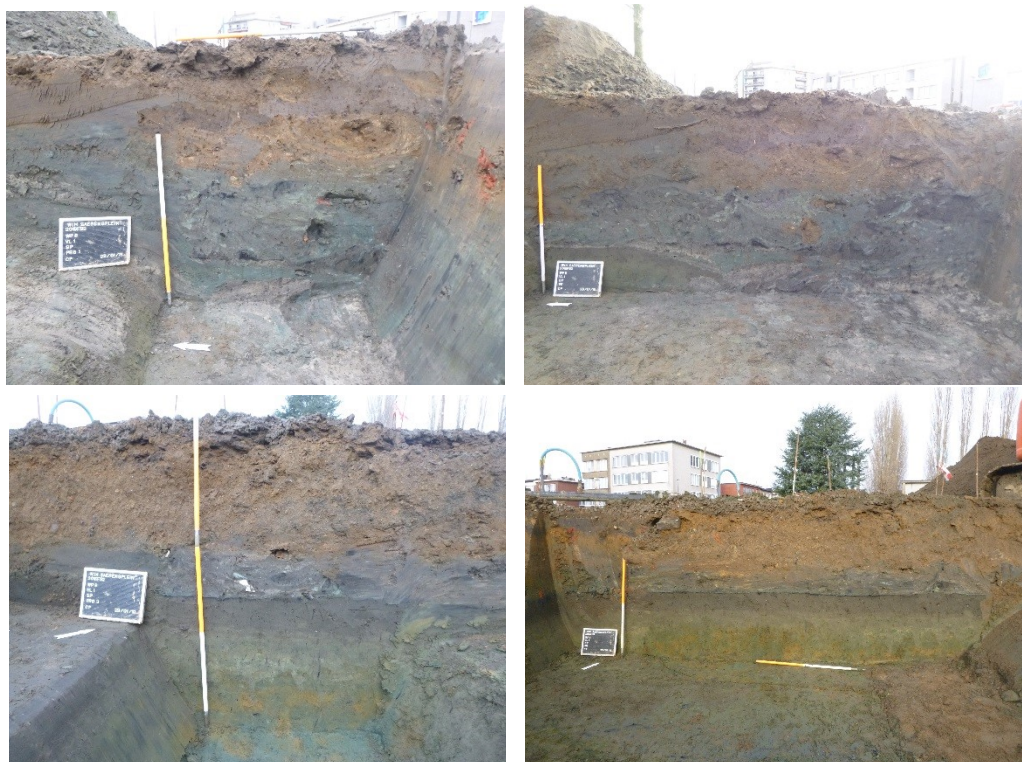
Ter hoogte van werkput 8 werd het veldwerk opgedeeld in 2 delen:

- Het openleggen van de driehoekige zone gedefinieerd als fonteinzone. Het noordelijke deel zal slechts 1m diep uitgegraven worden. Het zuidelijke deel tot 3m. In dit zuidelijke deel werd aangelegd tot op het archeologisch niveau.
- Het begeleiden door een erkend archeoloog van het uitgraven van een rechthoekige zone die dient om het waterreservoir (rode cirkel) en een technische ruimte (blauwe rechthoek) in onder te brengen. Deze bodemingreep was ten tijde van de bureaustudie in 2016 nog niet gekend. Gezien hiervoor beschoeiing moest worden aangebracht kon deze zone niet op de klassieke manier uitgegraven worden (zie ook Figuur 44). Er werden achtereenvolgens 6 platen van ca 2m hoog geleidelijk aan in de bodem ingebracht, waarbij intussen verdiept werd om dit proces te vergemakkelijken. Vervolgens werden hierbovenop nog 6 platen van ca 1m hoog aangebracht. De 3m hoge beschoeiing bevond zich aan het einde van deze ingreep ongeveer gelijk met het maaiveld. Vervolgens werd de ondergrond uitgegraven tot ca 3,5 à 4m diepte. Het aanbrengen van beschoeiing en uitgraven gebeurde in 2 delen.

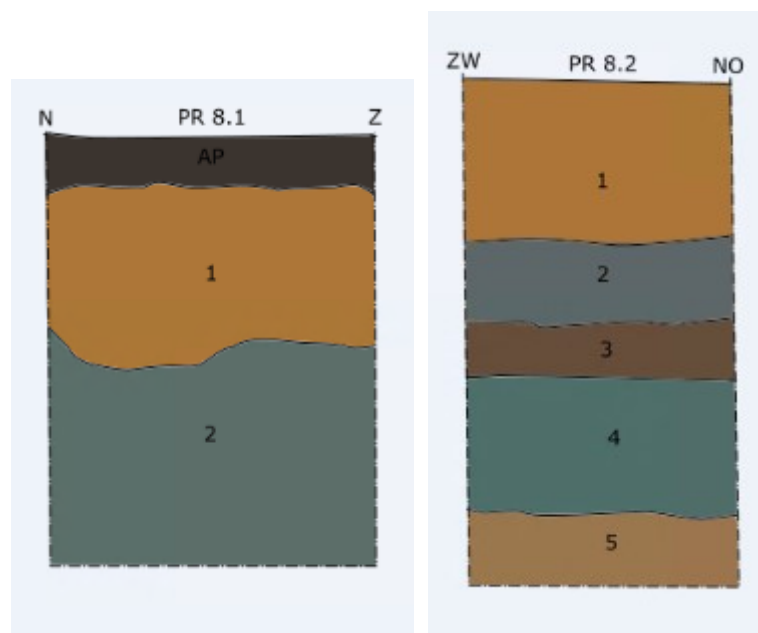

Figuur 40: Bouwplan met aanduiding van werkput 8 bestaande uit enerzijds opengelegde zone (blauwe driehoek) en anderzijds beschoeide zone (groene rechthoek) (Initiatiefnemer 2018)

2.2.8.2 PROFIELEN TER HOOGTE VAN DE TOEKOMSTIGE FONTEIN (DRIEHOEK)

Figuur 41: Profielen 8.1 en 8.2 (links boven en onder) en verlengde profielen op dezelfde locaties (Abo nv, 2018)

Figuur 42: Tekeningen van profielen 8.1 en 8.2 (Abo nv, 2018)

De opbouw van de profielen is gelijkaardig aan voorgaande. In profiel 8.1 (en bij uitbreiding dus ook in het verlengde profiel) is opnieuw een geelbruin ophogingspakket (1) zichtbaar boven een diepgaande recente verstoring (2), die eveneens overeenkomt met het reeds eerder vernoemde heterogene grijze pakket dat rechts onder erg diepgaand is. Hieronder lijkt de in werkput 1 reeds

eerder aangetroffen oude Ap voor te komen. Frappant is wel de duidelijke afbuiging van het verstoorde pakket en de oude onderliggende cultuurlaag die hierbij niet doorsneden werd. Een hypothese is dat het landschap hier een geleidelijk plaatselijk talud vertoonde en dat bij het nivelleren deze lagere zone is opgevuld.

In profiel 8.2 (en bij uitbreiding dus ook in het verlengde profiel) zien we iets gelijkaardigs. Een geelbruin ophogingspakket (1) en een grijs verstoord pakket (2) boven een 30cm dik bruin homogeen pakket (3) met daaronder een vermengde moederbodem (4 en 5) . Hier werd duidelijk ook genivelleerd. Ook komt onder de 2 ophogingspakketten op ongeveer -0,50m MV een oude ploeglaag (3) voor.

2.2.8.3 VLAK TER HOOGTE VAN DE TOEKOMSTIGE FONTEIN (DRIEHOEK)

Figuur 43: Vlakfoto's van de driehoekige zone in werkput 8 (Abo nv, 2018)

Bij het uitgraven van het noordelijke deel tot 1m diep (wordt niet dieper verstoord in de toekomst) en het zuidelijke deel tot op de moederbodem werd geen enkel spoor aangetroffen. Gezien aan de westzijde van deze werkput de moederbodem werd aangetroffen, werd besloten op dit niveau aan te leggen. Een kleine strook moederbodem werd aan de westzijde ook in het vlak bemerkt maar deze werd op haar beurt oversneden door een rechthoekige lichtbruine recente verstoring. In ieder geval kan gesteld worden dat ook in deze zone geen archeologie wordt geraakt gezien de diepgaande verstoring.

2.2.8.4 VLAK TER HOOGTE VAN TOEKOMSTIGE TECHNISCHE RUIMTE EN WATERRESERVOIR (RECHTHOEK)

Figuur 44: Aanbrengen van beschoeiing en uitgraven van zone voorzien voor technische ruimte en waterreservoir (Abo nv, 2018)

Figuur 45: Vlak op niveau van diepste uitgraving (Abo nv, 2018)

Ter hoogte van de beschoeide uitgraving van werkput 8 werd het aanbrengen van beschoeiing en tegelijkertijd geleidelijk aan uitgraven van de ondergrond begeleid door een erkend archeoloog. Er bevonden zich geen archeologische sporen of vondsten tussen het maaiveld en het gereduceerde tertiair substraat. Wel bevond er zich tussen beide niveau's een enigszins donkere, humeuze vlek die gekoppeld kon worden aan een verrotte boomstam.

Figuur 46: Spoor van verrotte boomstam (Abo nv, 2018)

2.2.9 WERKPUT 9

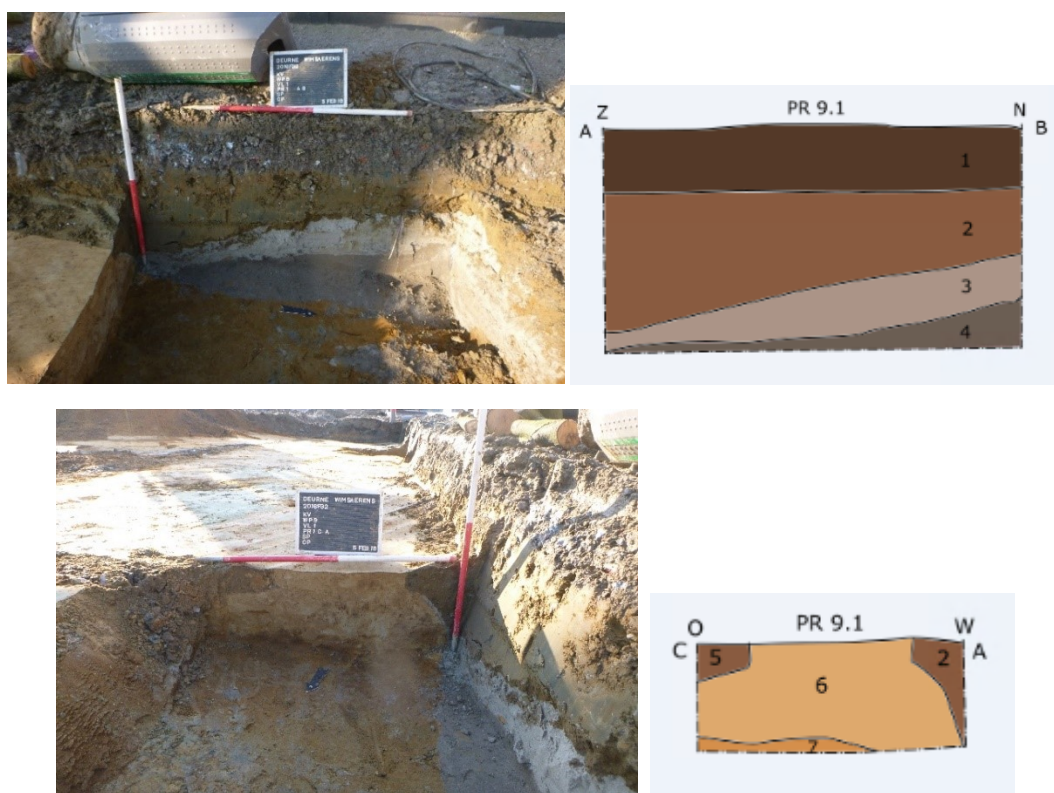
2.2.9.1 STRATEGIE

Ter hoogte van de westelijke wadi werd naar aanleiding van de resultaten uit de dwarspeilingen de volledige zone (190m²) vlakdekkend opgegraven. Er werd immers bij de dwarspeilingen een archeologisch niveau dat minder diep zit dan de toekomstige verstoring aangetroffen met een spoor (S3.1) erin vervat. Van noord naar zuid was door de opdrachtgever reeds een tijdelijke afwateringsgracht gegraven om het overtollige water op de werf weg te kunnen draineren. Deze raakte slechts in beperkte mate het archeologische niveau (breedte van verstoring bedroeg ca 30cm). Verder zat er ook meer naar het oosten toe een in dezelfde richting lopende kabel waarmee rekening diende gehouden te worden. Een klein deeltje van de volledige zone kon niet onderzocht worden wegens ontoegankelijkheid. De opgevulde grond ter hoogte van de dwarspeilingen werd opnieuw uitgegraven.

2.2.9.2 PROFIELEN

Er werden drie nieuwe profielen gezet in deze zone. Deze bevonden zich allen aan de westelijke zijde omdat er door middel van de profielen in werkput 3 en 4 al informatie omtrent de bodemkundige opbouw aan de oostelijke zijde was verkregen. De opbouw verschilt van deze oostelijke profielen door enerzijds het aantreffen van de verstoring die gekoppeld kan worden aan de fundering van de ten westen voorkomende weg en anderzijds door het terug opduiken van de reeds eerder vernoemde ploeglaag.

Profiel 9.1

Figuur 47: Profiel 9.1 AB (boven) en CA-zijde (onder) (Abo nv, 2018)

De AB-zijde van profiel 9.1 kenmerkt zich door diepgaande versterking. Van onder naar boven komen voor: steenslag (1), een heterogeen bruin zandig pakket doorspekt met puinig materiaal (2), een homogeen lichtgrijze stabilisélaag (3) en een homogene donkergrijze stabilisélaag (4).

Aan de CA-zijde van hetzelfde profiel komt laag 2 terug. Verder komt links ook een heterogene bruine versterking (5) voor. Hieronder bevindt zich de heterogene beige-oranje moederbodem (6) en een homogene donkeroranje ijzerhoudende laag (7).

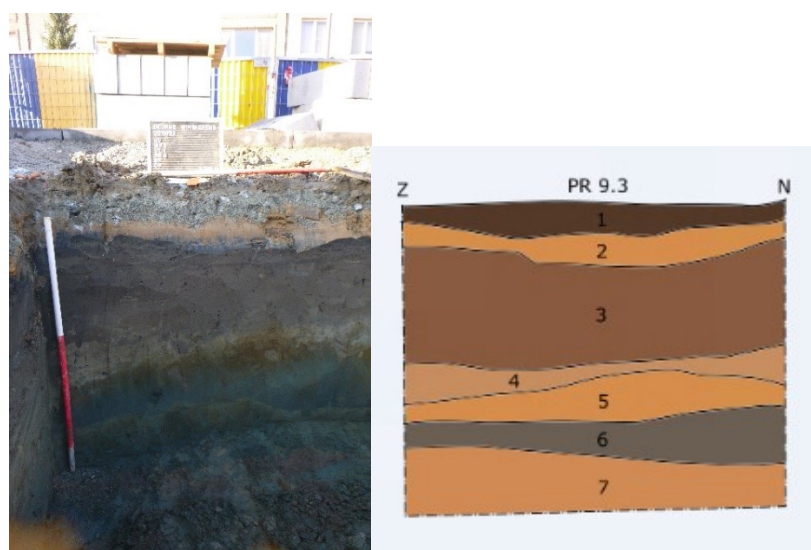
Profiel 9.2

Figuur 48: Profiel 9.2 (Abo nv, 2018)

In profiel 9.2 komt onder de steenslag een homogene zwarte laag (1) voor die ook kan gekoppeld worden aan de fundering van het wegtracé. Deze bevindt zich op een homogenen donkerbruine zandige laag met baksteen- en houtskoolpartikels (2), die wellicht een restant is van de in sommige andere profielen ook voorkomende ploeglaag. Laag 3 is een vage beige laag (3) die moeilijk kon onderscheiden worden van de heterogene oranje C-horizont (4), maar die waarschijnlijk overeenkomt met de natuurlijke vlek in het vlak in de zuidwestelijke hoek van werkput 9.

Profiel 9.3

Figuur 49: Profiel 9.3 (Abo nv, 2018)

In het meest zuidelijk voorkomende profiel (PR 9.3) komt onder de steenslag (1) een homogeen oranje zandig laagje (2) voor dat naar onder toe eveneens een zwarte afboording vertoont. Hieronder komt opnieuw een homogene donkerbruine zandige (ploeg)laag (3) voor waarin ook baksteenspikkels zitten. Lagen (4) en (5) vormen de respectievelijk heterogeen lichtbeige en homogeen oranje bovenkant van de moederbodem. Tenslotte komt het tertiaire homogeen donkergrijze zand (6) en heterogene lichtbruingrijze zand (7) voor.

2.2.9.3 *VLAKEN SPOREN*

In werkput 9 komen vooral sporen afkomstig van recente verstoring en centraal één archeologisch bruingrijs ovaal spoor (S9.1) voor. Het spoor raakt aan het eerder aangetroffen spoor (S3.1) in werkput 3 en vormt waarschijnlijk samen één en hetzelfde spoor. De van west naar oost lopende donkerbruine verstoring is afkomstig van de in de kader van de werfwerken aangelegde gracht. Deze doorsnijdt S9.1. Spoor 9.1 werd gecoupeerd, geregistreerd en afgewerkt maar er werd geen materiaal in aangetroffen. De functie of interpretatie ervan is onduidelijk. Alle sporen worden op een detail van de Allesporenkaart weergegeven in Figuur 63.

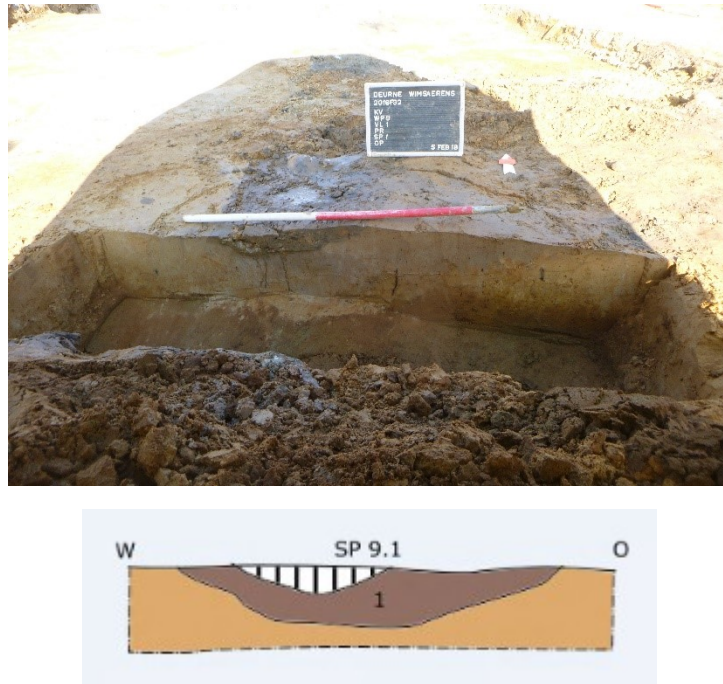
Figuur 50: Vlakfoto noordelijke zijde werkput 9 (Abo nv, 2018)

Figuur 51: Vlakfoto zuidelijke zijde werkput 9 (Abo nv, 2018)

Figuur 52: Detailfoto S9.1 (Abo nv, 2018)

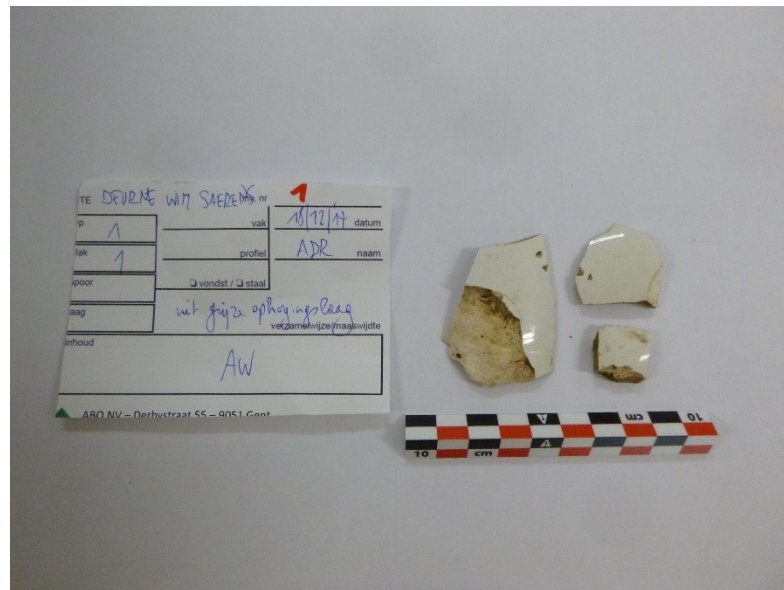
Figuur 53: Coupefoto en –tekening op Sg.1 (Abo nv, 2018)

2.3 OBSERVATIES EN REGISTRATIES VAN VONDSTEN

Slechts een beperkt aandeel aan vondsten werd aangetroffen ter hoogte van de deelzones van het onderzoeksgebied. Vijf verschillende vondstnummers werden uitgedeeld en zes verschillende materiaalcategorieën werden aangetroffen. Het gaat om aardewerk, bouwkeramiek, glas, metaal, plastic en natuursteen. Alle dateren in de nieuwe tot nieuwste tijd. Op enkele fragmenten na komt ongeveer alle materiaal uit de gracht (S1.1/S7.1). Gezien er geen diagnostische stukken (op enkele glazen fragmenten na) werden aangetroffen, werd er geen vondstmateriaal getekend.

PROJECTCODE: 2016F32 (OE) - 23183 (intern)							VONDSTENLIJST						
SITE: Deurne Wim Saerensplein													
VONDST-NR	WP	VL	SP / PR / LV	L / NIV	KWAD / CP	MATERIAAL-SOORT	VERZAMELWIJZE	AANTAL	DATERING	FOTO	OPM. (vormspecificaties, bewaring, tekening, natuurlijk / antropogeen, primair / secundair, ...)	DATUM	
V1	1	1	uit grijze ophogingslaag			aardewerk	aanleg vlak	3	nieuwste tijd	P1030539-40	industrieel wit	24/10/2017	
V2	1	1	S1.1			glas	aanleg vlak	2	nieuwe tijd	P1030534-36	recent glas	24/10/2017	
V2	1	1	S1.1			bouwkeramiek	aanleg vlak	3	nieuwe tijd	P1030534-38	dakpanfragment?		
V2	1	1	S1.1			aardewerk	aanleg vlak	4	nieuwe tijd	P1030534-36	imitatie Delfts blauw		
V2	1	1	S1.1			natuursteen	aanleg vlak	2	nieuwe tijd	P1030534-36	niet bewerkt		
V3	3	1	recente verst 1			glas	aanleg vlak	2	nieuwste tijd	P1030541-42	oa fragment van hexagonale apothekersfles	24/10/2017	
V4	7	1	S7.1	2		aardewerk	uithalen coupe	1	nieuwe tijd	P1030543-44	recent	24/10/2017	
V5	7	1	S7.1	3		aardewerk	uithalen coupe	1	nieuwe tijd	P1030543-46	industrieel wit	24/10/2017	
V5	7	1	S7.1	3		bouwkeramiek	uithalen coupe	1	nieuwe tijd	P1030543-46	tegelfragment?	24/10/2017	
V5	7	1	S7.1	3		metaal	uithalen coupe	1	nieuwe tijd	P1030543-46	nagel	24/10/2017	
V5	7	1	S7.1	3		natuursteen	uithalen coupe	1	nieuwe tijd	P1030543-46	niet bewerkt	24/10/2017	
V5	7	1	S7.1	3		glas	uithalen coupe	1	nieuwe tijd	P1030543-46	van vierkant groen flesje	24/10/2017	
V6	3	1	uit recente verstoring			plastic	aanleg vlak	1	nieuwste tijd	P1090359	supositoiredoosje	5/02/2018	

Figuur 54: Vondstenlijst (Abo nv, 2018)

Figuur 55: Vondst 1: industrieel wit aardewerk (Abo nv, 2018)

Figuur 56: Vondst 2: glas, bouwkeramiek, aardewerk (imitatie Delfts blauw) en natuursteen (Abo nv, 2018)

Figuur 57: Vondst 3: glas met o.a fragment van hexagonale apothekersfles (Abo nv, 2018)

Figuur 58: Vondst 4: recent aardewerk (Abo nv, 2018)

Figuur 59: Vondst 5: Aardewerk (industrieel wit), metaal (nagel), bouwkeramiek (tegelfragment), natuursteen en glas (vierkant flesje) (Abo nv, 2018)

2.4 OBSERVATIES EN REGISTRATIES VAN STALEN

Er werden twee stalen genomen. Het gaat om een pollenbak (M1) uit de grachtvulling (S7.1) en een bulkmonster (M2) uit dit zelfde spoor. Deze werden genomen gezien dit zo werd gestipuleerd in het programma van maatregelen.

Een verder laten onderzoeken van deze monsters lijkt niet meteen verantwoord te kunnen worden:

- M1: Er is maar één enkele grachtvulling bewaard. De kans op bewaard pollenmateriaal is niet onbestaande, maar we weten niet vanwaar dit pollenmateriaal net afkomstig is en daarenboven lijkt deze vulling niet meteen een hoge ouderdom te hebben gezien de erin aangetroffen eerder (sub)recente vondsten. De gracht werd echter mogelijks al in de 16^e eeuw gegraven. Het aantreffen van bepaalde plantensoorten zou derhalve niet met zekerheid in de tijd kunnen geplaatst worden.
- M2: Een macrobotanisch onderzoek van het bulkmonster uit deze zelfde grachtvulling lijkt ook niet meteen te leiden tot kenniswinst, gezien bewaarde zaden en vruchten veelal eerder voorkomen in kleinere, gesloten contexten. Daarenboven zijn ze vooral bewaard indien ze verkoold zijn en is het voorkomen van houtskool hiervoor een goede indicatie. Dit laatste werd niet meteen aangetroffen in de grachtvulling.

2.5 CONSERVATIE-ASSESSMENT

Niet van toepassing.

2.6 ASSESSMENT VAN SPOREN, SPOORCOMBINATIES EN ARCHEOLOGISCHE STRUCTUREN

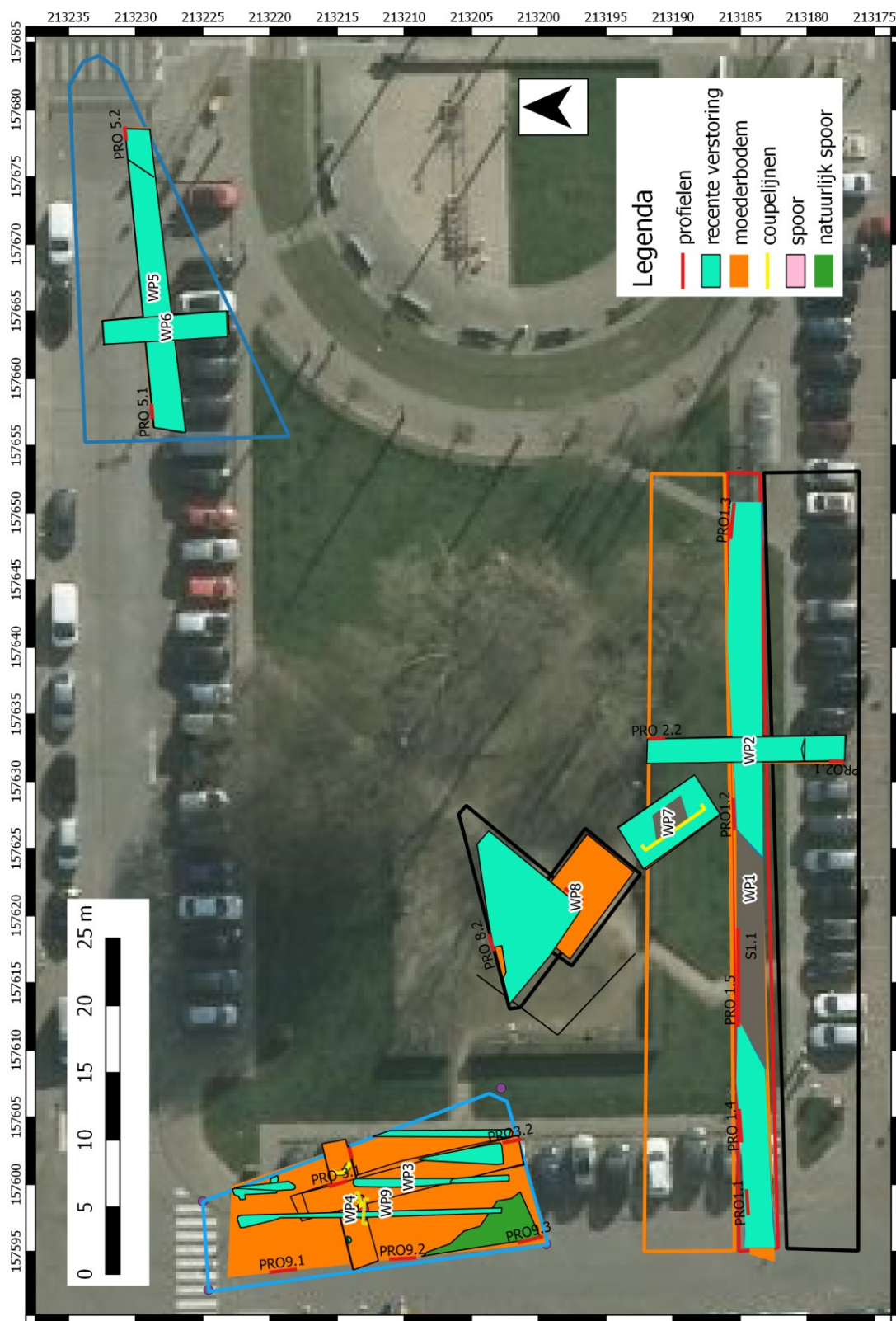
Op de volgende pagina wordt een allesporenkaart weergegeven die zowel op de orthofoto als op de atlas der buurtwegen werd geplot. Er werden welgeteld 3 archeologische sporen aangetroffen. Eén ervan betreft een klein bruingrijs spoor (S3.1) uit werkput 3 dat wellicht oorspronkelijk samen met S9.1 één groot spoor vormde. Hier werden geen vondsten in aangetroffen. De datering is bijgevolg onbekend. Ook de interpretatie valt niet af te leiden. Waarschijnlijk gaat het hier om een (post)-middeleeuws off-site fenomeen gelinkt aan de landelijke periode van deze wijk te Deurne.

Het andere spoor is S1.1 (dat in werkput 7 S7.1 werd genoemd). Het betreft de gracht rondom kasteel Venneborg die hier plaatselijk samenvalt met de Gallifortbeek. Gezien de gracht min of meer op dezelfde diepte werd aangesneden (tussen +4,54 en +5,02m TAW) kan besloten worden dat één van de 4 grenzen (uit de 2 werkputten) initieel verkeerdelijk is aangeduid. Gezien echter de duidelijke komvorm in de coupe op S7.1 lijkt de smalle variant (S7.1) het meest aannemelijk. De breedte van de gracht bedraagt hier 2,6m. Enkel de diepste vullingslaag bleef bewaard. Het is niet duidelijk of het om een gebruiks- of dempingspakket gaat, maar de datering van de erin aangetroffen vondsten doet het laatste vermoeden. De overige lagen werden in de loop der tijd weggegraven. Vermoedelijk was de gracht aan de oppervlakte heel wat breder.

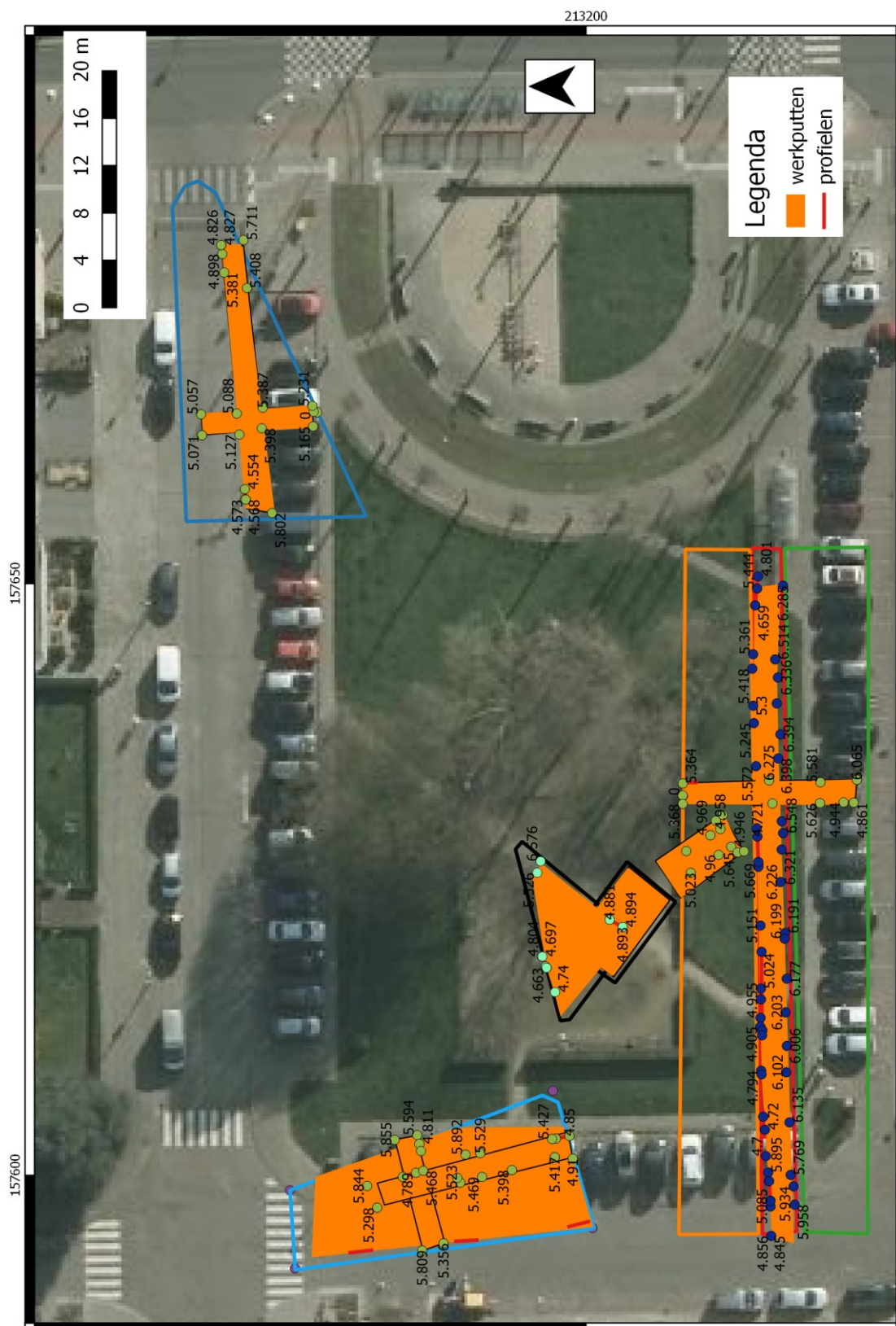
Wanneer we de historische bronnen er bij nemen, blijkt dat er al sinds de 17^e eeuw afbeeldingen van het kasteel gemaakt te zijn. Deze vroegste tekening (zie Figuur 64) heeft zoals gebruikelijk in deze tijd een eerder geromantiseerd karakter. Zoals te zien in onderstaande figuren betreft het een waterkasteel (zie Figuur 64 en Figuur 67). In de 18^e eeuw komt binnen het kasteeldomein ten noorden van het omgrachtte kasteel een afzonderlijk omgrachtte park- of tuinzone voor (zie Figuur 65). In de 19^e eeuw lijkt het al eerder een geïntegreerd geheel (zie Figuur 66).

Verder zien we op Figuur 66 dat aan de noordzijde van het kasteel waar ook de gracht loopt het terrein naar het noorden toe licht helt (van +5m naar +6m TAW). Dit kan een verklaring zijn voor het fenomeen zichtbaar op de foto van profiel 8.1 (Figuur 41). Voorts valt in Figuur 65 en Figuur 66 op dat er zich aan de buitenzijde van de gracht gecultiveerde grond bevindt. Dit is waarschijnlijk de verklaring voor het geregeld aantreffen van een oude ploeglaag (zie profiel 1.4, 3.2 en 8.2 in hoofdstuk 3.2). Deze komen inderdaad allemaal aan de westzijde van de gracht voor. Het is inderdaad geweten uit historische bronnen dat Deurne tot het begin van de 20^e eeuw zijn agrarisch karakter behoudt. De ophogingen en nivelleringen in het kader van de inrichting van het plein dateren pas in de jaren '60. Aan de binnenzijde van de gracht en dus binnen het kasteeldomein is er al langer (potentieel sinds de 16^e eeuw) verstoring van de ondergrond aan de gang. De oudste datering van de gracht zelf valt uit de resultaten van het veldwerk niet te achterhalen. De vondsten die er in werden aangetroffen lijken geen van allen ouder dan de 18^e eeuw.

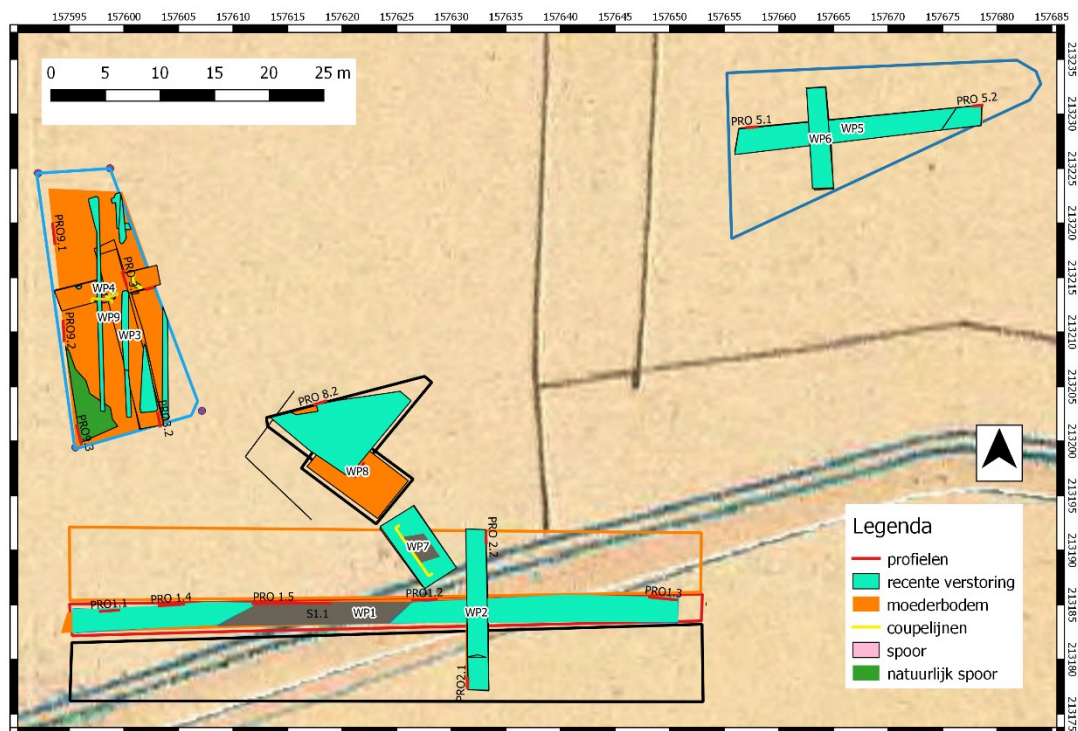
Op de militaire luchtfoto tenslotte (zie Figuur 68) kon de krater worden teruggevonden die afkomstig is van het bombardement op kasteel Venneborg tijdens de tweede wereldoorlog. Bij de daaropvolgende sloop van het kasteel zal de gracht op het Wim Saerensplein wellicht deels gedempt geweest zijn.

Figuur 6o: Allesporenkaart op orthofoto (2015) (Abo nv, 2018)

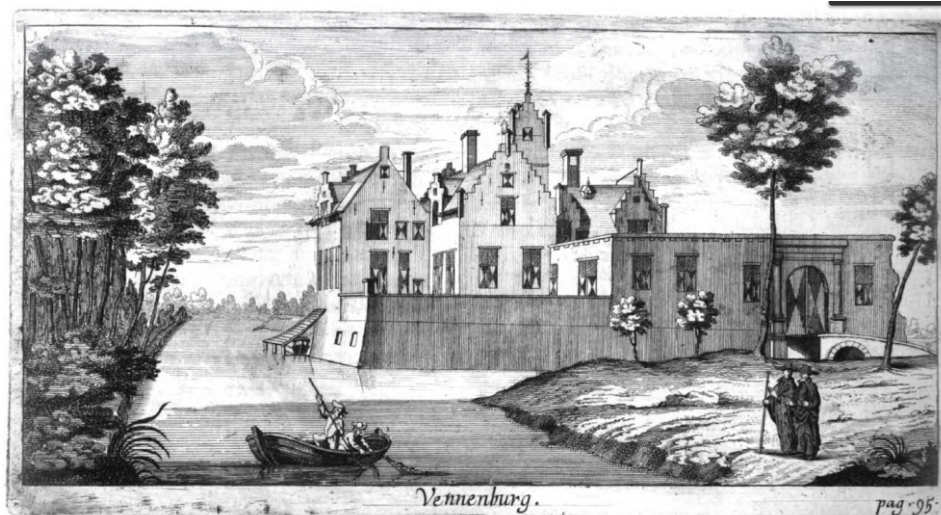
Figuur 61: TAW-waarden in het vlak en ter hoogte van profielen (Abo nv, 2018)

Figuur 62: Allesporenkaart op Atlas der Buurtwegen (Abo nv, 2018)

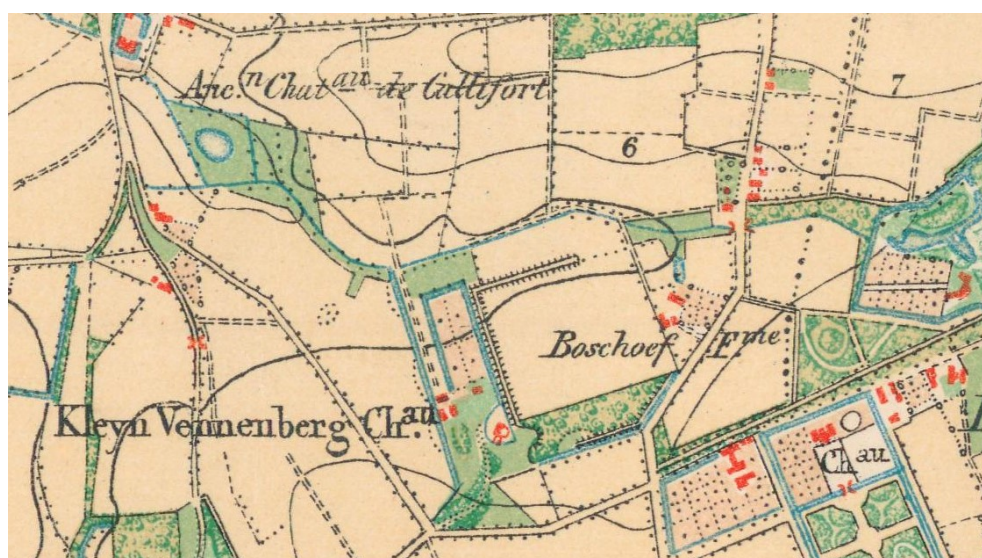
Figuur 63: Detailplan wadi west met werkputten 3, 4 en 9 (Abo nv, 2018)

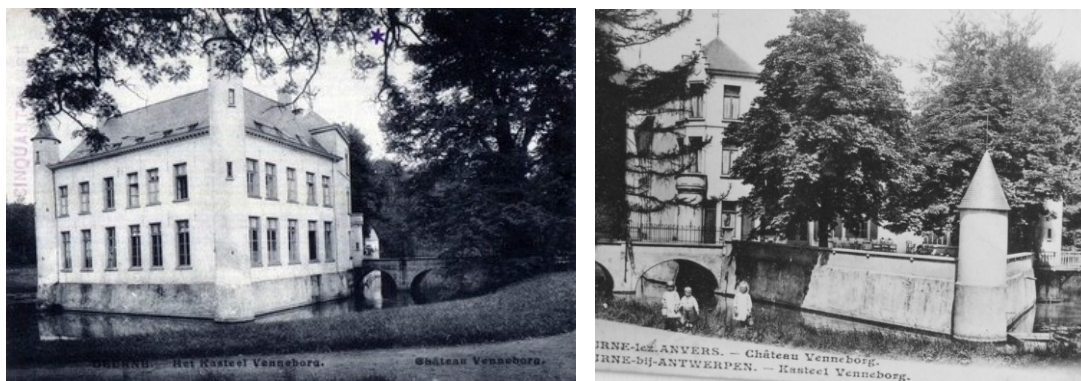
Figuur 64: kasteel Vennerburg in de 17^e eeuw (Le Roy, 1678)

Figuur 65: Uittreksel uit carte topographique des forts, ville, citadelle d'Anvers et de ses environs (1717) (Cartesius, 2018)

Figuur 66: Topografie ter hoogte van kasteel Venneborg (1873) (Cartesius,2018)

Figuur 67: Foto's van kasteel Venneborg van rond de eeuwwisseling (¹, 2018)

Figuur 68: Militaire orthofoto uit 1948 met duidelijke bommenkrater ter hoogte van kasteel Venneborg (Cartesius, 2018)

¹ <https://www.schattenvandeurne.be/buurtvenneborg>

3 BESLUIT

3.1 TERUGKOPPELING ONDERZOEKVRAGEN

3.1.1 ALGEMEEN

- Zijn er in het plangebied bodemhorizonten bewaard waarin archeologische vindplaatsen kunnen voorkomen?

Op verschillende locaties werd een archeologische niveau aangetroffen. Slechts ter hoogte van de westelijke wadi evenwel werd dit door de toekomstige werken bedreigd. Ter hoogte van de toekomstige parking bevindt zich de post-middeleeuwse gracht die evenwel niet geraakt zal worden door de bodemingrepen.

- In hoeverre hebben (sub)recente ingrepen de archeologische waarden aangetast in het plangebied?

In de zuidelijke, centrale en oostelijke zone hebben recente ingrepen afkomstig van de aanleg van het kasteel enerzijds en het plein tijdens de jaren '60 en nog eventuele recentere werken anderzijds voor diepgaande versterking van de originele bodemsequenties gezorgd. In de westelijke zone is het archeologisch niveau wel bewaard.

3.1.2 SPECIFIEK

Deze vragen dienen beantwoord te worden indien er effectief archeologische sporen worden aangetroffen:

- Wat is de bewaringstoestand van de archeologische vondplaats (inclusief vondsten)?

De weinige archeologische sporen die werden aangetroffen zijn ondiep bewaard en wellicht erg afgetoet door (sub)recente afgravingen.

- Behoren de archeologische sporen tot één of meerdere sites?

De gracht (S1.1/S7.1) en het grote ovale spoor (S3.1/S9.1) horen mogelijk thuis in dezelfde periode maar hier kan gezien het ontbreken van vondsten uit S3.1/S9.1 geen uitspraak over gedaan worden.

- Wat is de aard en omvang van de archeologische site(s)?

De sporen die aangetroffen werden horen thuis ter hoogte van de noordwestelijke zijde van het post-middeleeuwse kasteel Venneborg. De kans bestaat evenwel dat spoor S3.1/S9.1 ouder is en niet gerelateerd is aan de kasteelsite.

- Wat is de bodemopbouw ter hoogte van de archeologische vindplaats?

Waar de originele bodemopbouw bewaard is bevindt zich onder een laag steenslag veelal een funderingslaag, een oude ploeglaag, een al dan niet vermengde moederbodem en een grijze tertiaire laag.

- In welke bodemhorizont(en) zijn archeologische vondsten en/of spoorcombinaties bewaard en wat is de situering van de vindplaats, zowel horizontaal als verticaal?

In het westen (wadi) (ca -0,50m TAW) en in het zuiden (parking) (-1,20m TAW) zijn ter hoogte van de de licht verrommelde moederbodem nog enkele sporen bewaard. De gracht in het zuiden werd enkel omwille van haar grote diepte gevrijwaard van volledige vergraving.

- Wat is de chronologie van de aanwezige archeologische vondsten en/of spoorcombinaties (inclusief eventuele antropogene lagen)?

Enkel de gracht (S1.1/S7.1) kan op basis van de erin aangetroffen vondsten in de tijd geplaatst worden. Geen van de vondsten is ouder dan de 18^e eeuw. Op basis van de vondsten uit verstoringen en een ophogingslaag konden deze recentere fenomenen in de 20^e eeuw geplaatst worden.

- Wijzen de spoorcombinaties op de aanwezigheid van een nederzetting?

Op de gracht die een kasteelsite omgrenst na werden geen bewoningssporen aangetroffen.

- Wijzen bepaalde spoorcombinaties of vondsten op specifieke (economische of rituele) activiteiten?

Hier werden geen indicaties toe aangetroffen. Het fragment van een apothekersfles was afkomstig uit een recente verstoring.

Geven de aangetroffen resten informatie over de welstand, levenswijze, sociale, economische of culturele achtergrond van de gebruikers of bewoners?

De aangetroffen vondsten uit de gracht (S1.1/S7.1) getuigen niet meteen van een rijke materiële cultuur. De gracht werd evenwel slechts in beperkte mate onderzocht wegens het in feite niet geraakt worden door de toekomstige werken.

- Is er een (mogelijke) relatie tussen de aangetroffen vindplaats en gekende vindplaatsen in de omgeving?

Er is geen archeologisch onderzoek gekend uit de onmiddellijke omgeving van kasteel Venneborg.

3.1.3 IN VERBAND MET DE GRACHT

- Werd de gracht van kasteel Venneborg of de zogenaamde Gallifortbeek aangetroffen in het onderzoeksgebied?

Ja. Deze bevond zich evenwel onder de toekomstige verstoringsdiepte.

- Kan de onstaansgeschiedenis van de gracht achterhaald worden?

Nee. Er is slechts één laag voorhanden. Of deze kan gekoppeld worden aan de dempings- of gebruiksfase is niet meteen duidelijk. De eenzijdige datering van de erin aangetroffen vondsten doet evenwel het eerste vermoeden.

- Kunnen er verschillende gebruiksfases onderscheiden worden?

Zie vorige vraag.

- Zijn er sporen van de oudste gebruiksfase van de gracht bewaard gebleven en uit welke periode dateren ze?

Er wordt vermoed dat de enige bewaarde laag eerder een dempings- dan een gebruiksfase is.

3.2 **SAMENVATTING**

Uit het bureauonderzoek kwam naar voor dat het studiegebied een mogelijk archeologisch potentieel heeft. Dit potentieel spitste zich voornamelijk toe op het aantreffen van de post-middeleeuwse gracht (en/of beek) rondom kasteel Venneborg. De verwachte gracht werd aangetroffen, doch deze bevond zich dieper dan de verstoringsdiepte van de toekomstige werken. De vondsten die erin aangetroffen werden kunnen in de nieuwe tijd gesitueerd worden. Verder werd het landelijke karakter - althans ter hoogte van de noordwestelijke zijde van het plein - aangetoond door middel van het voorkomen van een oude ploeglaag in diverse niet-verstoorte profielen. Tenslotte werd een diepgaande verstoring afkomstig van de aanleg van het plein (jaren '60) omstandig geattesteerd.

4 KWALITEITSCONTROLE EN ONDERTEKENING

Naam	Functie	Handtekening	Datum
Patrick Hambach	Director		Juli 2018
Toon Moeskops	Business Unit Manager		Juli 2018
Anouk Van der Kelen	Archeoloog/ Kwaliteitsverantwoordelijke		Juli 2018

5 BIBLIOGRAFIE

Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Inventarissen Onroerend Erfgoed (Bouwkundig erfgoed, Landschapsatlas, Wereldoorlogrelicten, Historische stadskern, Beschermd stads- of dorpsgezicht, Archeologische zone, Zone waar geen archeologie te verwachten valt) [online], inventaris.onroerenderfgoed.be (geraadpleegd op 18 januari 2017).

CadGIS 2017: Kadasterkaarten [online], http://ccff-test1.minfin.be/cadgisweb/?local=nl_BE (geraadpleegd op 18 januari 2017).

Cartesius 2018, <http://www.cartesius.be/arcgis/home/webmap/viewer.html?lang=nl>

DOV Vlaanderen Bodemverkenner 2017: Topografische kaarten [online], <https://www.dov.vlaanderen.be/portaal/?module=public-bodemverkenner#ModulePage> (geraadpleegd op 18 januari 2017).

Geopunt Vlaanderen 2017: Basiskaarten (Luchtfoto's, Stratenplan) [online], <http://www.geopunt.be/kaart> (geraadpleegd op 18 januari 2017).

Geopunt Vlaanderen 2017: Historische kaarten (Fricx, Ferraris, Atlas der Buurtwegen, Vandermaelen, Popp) [online], <http://www.geopunt.be/kaart> (geraadpleegd op 18 januari 2017).

Geopunt Vlaanderen 2017: Bodemkaarten (Bodemtypes, Bodemgebruik, Bodemerosie, Tertiaire formaties, Quartaire formaties) [online], <http://www.geopunt.be/kaart> (geraadpleegd op 18 januari 2017).

Hendriks V., 2016. Archeologienota Wim Saerensplein. Dienst archeologie stad Antwerpen. (ID44)

Jacques Le Roy, *Notitia marchionatus sacri Romani Imperii, hoc est urbis et agri Antverpiensis*, 1 januari 1678

Nationaal Geografisch Instituut (NGI) 2017: Cartesius (topografische kaart België 1873, 1904 en 1939) [online], <https://www.cartesius.be/CartesiusPortal/> (geraadpleegd op 18 januari 2017).

Nationaal Geografisch Instituut (NGI) 2017: Topografische kaart (1:10.000), [online], www.ngi.be (geraadpleegd op 18 januari 2017).

Onroerend Erfgoed 2017: Centrale Archeologische Inventaris, CAI 2017, [online], <https://cai.onroerenderfgoed.be/> (geraadpleegd op 18 januari 2017).

<https://www.schattenvandeurne.be/buurtvenneborg>

Van Ranst E. & C. Sys. 2000. *Eenduidige legende voor de digitale bodemkaarten van Vlaanderen (Schaal 1:20 000)*. Laboratorium voor bodemkunde. Universiteit Gent: Gent.

